

TARTALOM

<i>Kedves Olvasóink!.....</i>	2
<i>Peter Sherwood: Manyi hatások Nagy László egyik versében.....</i>	3
<i>Nagy László: Medvezsoltár.....</i>	6
<i>Bear Psalm (Kenneth McRobbie és Kada Júlia fordítása).....</i>	8
<i>Sild Orsolya: Egy észtl költő magyarországi emléktáblája – Enn Uibo élete és költészete.....</i>	10
<i>Szigiljetov Vitalij: Bronz hanti vadász Budapesten.....</i>	14
<i>Antal Dániel: A Finnugor Adatmegosztási Tér.....</i>	17
<i>Seres László: Utazás a Felső-Lozva vidékére.....</i>	25
<i>Vojter Kitti: A beszéd és gondolkodás igéi az enyec nyelvekben.....</i>	32
<i>Sild Orsolya: Hogyan tanítják az észtl iskolákban a finnugor nyelvrokonság témakörét?.....</i>	40
<i>Csepregi Márta: Sata vuotta – száz év.....</i>	45
<i>Csúcs Sándor: Krónika.....</i>	49
<i>Felhívás.....</i>	55

A címlapon „Lábnym” Kolodko Mihály hanti vadászt ábrázoló miniszobra

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Molnár Zoltán, Sipos Mária, Szeverényi Sándor

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.
Villanyposta: Csucs@btk.ppke.hu

Kiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

A társaság tagjai a lapot tagdíjuk fejében kapják. Tagdíj: dolgozóknak 4000 Ft, nyugdíjasoknak, diákoknak: 2000 Ft. Bankszámlaszámunk: 11101404–19664314–36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítást, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevétel, nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

XXXI. évfolyam, 1. szám

2026. február

Kedves Olvasóink!

Ruttkay-Miklán Eszter adott hírt arról, hogy 2026. január 9-én Hanti-Man-szijszkban elhunyt Ljudmila Romanovna Homljak hanti énekes, folklorista, Schmidt Éva valamikori munkatársa. Ljudmila Romanovna a hagyaték feldolgozásában is részt vett, lejegyezte hantiul, valamint lefordította oroszra az Éva által az édesanyjától felvett több mint 20 órányi hanganyagot. 2024-ben Budapesten járt, részt vett és énekelt a Schmidt Éva Archívum megnyitóján (I. FV 2024/3: 29–32). Eltávozása nagy veszteség a finnugor közösség, és különösen a projekt munkatársai számára.

A címlapon Kolodko Mihály szobrászművész miniszobra a *Lábnym* látható, amely egy hanti vadászt ábrázol. A szobrot januárban helyezték el Dél-Budán a MOL székházzal szemben. A témához kapcsolódik mostani számunkban Szigiljetov Vitalij írása.

Köszöntjük Csepregi Mártát 75. születésnapja alkalmából és felhívjuk olvasóink figyelmét a tiszteletére rendezett januári konferenciáról szóló beszámolóra Krónika rovatunkban.

Valamint arra a beszámolóra is, amelyet Csepregi Márta írt a helsinki magyar lekorátus alapításának századik évfordulója alkalmából rendezett helsinki konferenciáról. Ugyanehhez az évfordulóhoz kapcsolódott egy badacsonyi rendezvény is. Erről Krónika rovatunkban olvashatnak.

Érdekes olvasmány – különösen most, amikor a háború minimálisra csökkentette kapcsolatunkat az oroszországi finnugor népekkel – Seres László beszámolója a felső-lozvai manysiknál tett látogatásáról.

Jó példát mutat kortársainak Sild Orsolya az ELTE mesterszakos hallgatója, aki két észt témájú cikket is közöl mostani számunkban.

Itt említem meg, hogy tavaly novemberben a Pusztay János szerkesztette Báthory Téka elnevezésű könyvsorozat újabb négy kötetét mutatták be. Ezek között finnugor vonatkozásúak is vannak, ismertetésükre később visszatérünk.

Végül hadd üdvözljem szerzőink sorában barátunkat és kollégánkat Peter Sherwoodot, aki hosszú évek óta lapunk hűséges olvasója. Peter évtizedekig a londoni egyetem tanáráként dolgozott, ma már nyugdíjas, de továbbra is foglalkozik műfordítással és hazai tudományos folyóiratokban is publikál. Nagy örömmel közöljük cikkét a Nagy László *Medvezsoltár* c. versében található manysi motívumokról.

Csúcs Sándor

Manysi hatások Nagy László egyik versében

Negyed évszázaddal ezelőtt jelent meg Nagy Katalin „Hanti és manysi költők, írók Magyarországon” című dolgozata a *Finnugor Világ*-ban (V. évf. 3. sz. [2000], 8–18), teljes képet nyújtva a címében említett, addig megjelent művekről. E rövid cikkemben ezt az írást néhány, a költő Nagy László egyik versében található manysi népköltészeti fordulattal szeretném kiegészíteni.

1971-ben a költő és irodalmár Kodolányi Gyula kérésére lektoráltam a – tudtommal – egyetlen angol nyelven megjelent válogatást Nagy László verseiből: *Love of the Scorching Wind. Selected Poems 1953–1971*, mely a Corvina Kiadó és az Oxford University Press közös kiadásában látott napvilágot 1973-ban. A kötetet Kodolányi a Cambridge-i Egyetemen tanító Gömöri Györggyel együtt szerkesztette, a fordításokat két angol nyelvű költő, az angliai Tony Connor (1930) és a kanadai Kenneth McRobbie (1929) állította elő, magyar írók, költők közreműködésével. A szövegek összevetése folyamán szemet szűrt nekem, hogy a *Medvezsoltár* című versben a Munkácsi-féle *Vogul Népköltési Gyűjteményből*, pontosabban (s talán aligha meglepően) annak medvénekeiből számomra ismeretes sorok szerepelnek, melyek forrását a vers fordítói – ez esetben McRobbie-t Kada Júlia műfordító, akkoriban a Magyar PEN Club titkára segítette munkájában – nemigen ismerhették. Jelentésemben ezt a manysi kapcsolatot meg is említettem Kodolányinak, aki lelkesen buzdított arra, hogy írjak erről bővebben, hiszen a Nagy Lászlóval foglalkozó irodalom számára ez alighanem ismeretlen terület.¹ Mivel éppen akkortájt neveztek ki tanársegéddé Londonban, minden időmet és energiámat tananyagok előállításának, előadásaim kialakításának kellett szentelnem, így csak most, több mint fél évszázad múltán, immár nyugdíjasként teszek eleget Kodolányi Gyula kedves biztató sorainak.

Gömöri György a kötetet bevezető tanulmányában nem említi a *Medvezsoltárt*, és nekem sem lehet célom itt Nagy László e versét részletesen elemezni: csupán azokkal a soraival foglalkozom, melyek nemcsak bizonyítják, hogy a költő ismert legalább néhányat a VNGy medvénekei közül, hanem – reményeim szerint – új szempontokkal gazdagítják e meglehetősen komplex vers megértését, értelmezését. Mellékletként közlöm a vers magyar eredetijét, valamint az említett kötetben megjelent angol fordítását, a VNGy adatait pedig Munkácsi eredeti, ma már elavult átírásában adom meg, hiszen itt ez nem lényeges szempont.

¹ Kodolányi Gyula hozzám intézett leveléből, kelt Budapesten, 1971. december 8-án: „(...) I am really spellbound by your criticism of *Bear Psalm*. This amount of conscientious work cannot be aptly appreciated at all. (...) [You should] produce an essay on the basis of this criticism. (...) Simply no one has ever gone as much as a step in this direction. (...)”

A legvilágosabb egyezések:

1) csillogó csontú, görgeteg izomzatú medvefiút,
fürtöset, sok-fogú nevetőset, fényes *ribizke-szeműt*

iaməs xum sayiŋ punkəm
 Jeles férfi *fürtös* fejem(et)

VNGy III/1: 260. old., 104. s. (de pl. 309. old., 214 s. is)

VNGy III/2 (Kálmán Béla, 1952, 268. old.): sayiŋ „hajfonatos, hajfürtös: a hősénekekben a hősök, fejedelmek jelzője (II, 0519), itt a medvére alkalmazva”

VNGy III/1: 66. old. 128. s. (de pl. 97., 98. old. is, olykor „fekete ribiszke” is: 123., 272. old. – A hantiban is megvan.)

VNGy III/2 (Kálmán Béla, 1952, 152. old.): ponsəm sošj’ „érett ribiszkéhez hasonló: medveműszó, a medveszem szokásos jelzője a medvénekekben”

2) aki *sárga selyem útját húzza* gyanútlanul völgyön, hegyen

...

hogyan *vörös selyem utamat húzzam* szimatuk előtt

kasm japək xartmiŋ l’āŋx
 ēlāl’ ti xartilēm,
 kēlp japək xasmiŋ l’āŋx
 ēlāl’ ti xassēmtilēm.

sárga selyemként vonszolt utamat
 ím tovább vonszolom,
vörös selyemként húzott utamat
 ím tovább kezdem húzni

VNGy III/1: 299. old., 46–49 s.

3) kopasz tetőn, isten fején *lábnyomommal őszi havat*
kihímezni kellett nagyon meddőség szemfödelének,
 átok-virágnak hogy kutyái megnyissák oldalamat

jūl’ē xūl’tēm xansām tox xuji
 Hátramaradó »hímzésem« (*talpam nyoma*) úgy fekszik.

VNGy III/1: 310. old., 236 s.

4) a fejlevágható, szív-kiszakítható álom

Az obi-ugor „(mély) álom” különféle kifejezéseivel tüzetesen foglalkoztam egy dolgozatomban² ahol megállapítottam, hogy a leggyakrabban előforduló alakja

sipä jäktim tāriŋ ūlēm

azaz (VNGy III/2, Kálmán Béla, 1952, 174. old., továbbá 222, 228 old. is) „nyaka vágott (levágható) gyökeres álom, a hősénekekből átvett költői szólás (II, 0526)”, mely Kálmán szerint „jól illik a küzdelmeiben kimerült, mélyen alvó hősre, de nem a féléberen szundikáló medvéhez”. Ennek ellenére igen gyakran szerepel a medvénekekben, például:

sipä jäktim tāriŋ ūlēm
 tot ta xujilēm
 porxä jäktim porxiŋ ūlēm
 tot ta xujilēm

Nyak-levágható gyökeres álmat
 alszom ím ottan,
 derék-levágható derekas álmat
 alszom ím ottan.

VNGy III/1: 96. old., 615–618 s. (és sok egyéb helyütt, ld. az említett dolgozatomban kimerítő példatárát a 309. oldalon).

Érdekes megemlíteni, hogy magyar párhuzam, amit kb. „kézlevágható álom”-ként lehetne parafrázálni, Diószegi Vilmos egyik fontos művéből idézhető:

’A moldvai (pusztinai) székeltek szerint a táltos „*élet*”, mintha meg lett volna halva; egy-két óráig úgy vót, alutt, az *élméje el volt*. Maga – fordult felém [értsd: Diószegi felé] az elbeszélő – vághatta volna a kezét, ő nem érzette.”³

Ezt a „költői szólást” tehát Nagy László itt a „szív-kiszakítható” neologiz-mussal „továbbköltötte”, nem kis gondot okozva – többek között – angol fordítói számára is, mint az kiderül az angol nyelvű változatból.

Befejezésül talán érdemes azt is szövé tenni, hogy a költő Juhász Ferenc is lapozgathatta a VNGy kötetét, hiszen egyik ciklusának címét – *A szent tűzőzőn regéi* – onnan kölcsönözte. Remélhetőleg ez egy későbbi filológiai kutatás tárgyát képezheti.

Peter Sherwood

² Peter Sherwood, „Ob-Ugrian sleep” in: *Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum 3C. Sessiones sectionum. Dissertationes. Linguistica*. Redigunt László Jakab et al., Debrecen, 1990. 308–313.

³ Diószegi Vilmos, *A pogány magyarok hitvilága*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978. 100.

Medvezsoltár

Füst-menyasszonnyal, könnyel,
 hóhéros csönddel, homállyal,
 nikotin-telehddal, hamu-galambok búbjaival
 házastva már és esketve mérgeim küllőire,
 férgeim tiszteletére, avatva barlang-lakóvá,
 bőjtőlő bőrré, csonttá, itt kuksolok éktelenül
 teremtes gyalázataként, mert nem ilyen a lét,
 lefokozott élet ez, kohol már olyan ideát,
 hogy végképp lebontsa magát,
 hogy szőr-csuhés rossz farom is
 aknára ülne örömmel hatyú-begyü párna helyett,
 hát szép piros Nap, gyere hozzám a dér meg a jég
 gyarmatain át, gyere el bevérzett szemeim elé,
 egyetlen skarlát fenség, nyílt arcú látogató,
 aki hozhat hitet, akit fogadok fehér virággal,
 beleim liliomával, kiehült lelkem dobjaival,
 füleim csengésivel, a fog, a köröm és a kő
 konkrét csikorgásával ünnepet kínból csiholva.

Nem ismersz rám és nem ismerek én se magamra,
 állkapcsomnál is erősebb hatalom összeszorít,
 éremmé verne, irgalmatlan arcmását marná belém,
 pengjek holt-ridegen, ha láthatatlan satuja kiköp,
 de amíg ráspolya, sav-dörzsölő bársonya rajtam,
 végső ihletettségem véremből egy cseppet kivesz,
 kigyújtva emeli föl, s e köszobát kifestő pírban
 megteremti őt, aki voltam, akiben kedvem lelem:
 nyavalyák ellen mintát, istenkét, mindenhatót,
 rokonát földnek, víznek, fű, fa, virág rokonát,
 csillagzó csontú, görgeteg izomzatú medvefiút,
 fűrtöset, sok-fogú nevetőset, fényes ribizke-szeműt,
 aki örvend hogy él, aki göcögő szájjal elkap
 áprilisi záport s virágportól trüsszög nagy babaként,
 aki sárga selyem útját húzza gyanútlanul völgyön, hegyen,
 s nem zokog csillagkép-testvéreihez, akik űri
 ringlispilen ülnek mindig s kezükben örök nyalóka,
 mert világnagy eperfán trónol, tűnődik, ott szüretel
 édeni cukrot és vérenek ízét nem ismeri még,

mert neki intelem s rémlés mind csak üres árnyék,
 s csak árnyat öltöztet minden fekete prófécia.

Ó téli szép piros Nap, ölelek most olyan nyarat,
 ami nincs, ami mancsom közt leszúrt legenda csak,
 rászolgáltam, kellett nagyon ellentétek haragos násza,
 üssön torkomba dér, gyönyörökre iszonyú kontra,
 kellett egy odvas világban mézre vadásznom, hogy végül
 szakítsak epét, hogy méreg legyen minden pillanatom,
 fejére bádog-manóknak horpasztó barackot adnom
 kellett, hogy ketyegésükben gázoljak harmatom tűntén,
 fű helyett beretváikban, kiszitált sivatagon,
 kellett az inség-idő, hogy dühöm gyümölcse beérjen,
 kopasz tetőn, isten fején lábnyomommal őszi havat
 kihímezni kellett nagyon meddőség szemfödelének,
 átok-virágnak hogy kutyái megnyissák oldalamat,
 hogy vörös selyem utamat húzzam szimatuk előtt,
 puskapor-ábránd előtt vadrózsás hét hegyen túlra,
 s mert nem akartam kitömve lenni szalmacsutakkal,
 ülni magas polcon papírkoronáson, csikó-zsír
 aranya előtt és korai barkák között, hát kellett,
 végül is kellett puskákat eltörnöm, puskásokat,
 hogy itt lakjanak bennem, belül üzenek szüntelenül.

Déjjana, déjjana – farsang, farsang,
 behallik hozzám üzenete dévaj öröknek,
 álarcos nagy dobogásra kinyílnak ablakok, ajtók,
 de én bezárom magamat, és minden kísértést
 hamuval megjelölök, mert ami csalogat: csalárd,
 mese-szín, mese-beszéd – a tengerké kőlapokon
 akik inognak: holdudvarú álom a fejük körül,
 önmaguk gyertyái, gyertya-bálos temetőt idéz
 fénykörük: a fejelevágható, szív-kiszakítható álom,
 bár elosztásra tömény-édességet vagdal a bárd
 és átváltak a béklyók cukorral-cifra pereccé,
 de én nem alszom, az álom kórsága nem glóriám,
 déjjana, déjjana, hölgyek, urak és tahók,
 csorba a fényesség: medvetánc hiányzik a tapshoz,
 déjjana, déjjana, ez a vezényszó nem enyém,
 ritmus és rítus ne várj, nem vagyok himbalerína,
 jégvirág-függönyeim nehogy meginogjatok, félek,

csörgőkre ha rá gondolok, harangoz bennem a csömör,
 és orrkarikát ha csak sejtek, elered az orrom vére –
 ó szép piros Nap, ha vashorgokkal áldott mancsom
 beléd vághatnám végre hogy elragadj hirtelenül,
 gyökerestől kiszakíts innen úsztatva égi fátylak közé:
 jó utam az lenne már, mert egyetlen bajtalan út,
 egyetlen vértelen út, ha nem éri a láb a földet
 s megnémul a száj a földnek, déjjana, déjjana, dé!

Bear Psalm

Long married, smoke my bride, and tears, hangman's silences, sombreness,
 moon at the nicotine-full, doves' tufts of ash
 and vows wrung from me on the spokes of my rage,
 because of my parasite worms made cave-man
 fasting skin-and-bones, here I crouch a disgrace
 shaming creation, because existence isn't like that,
 this is its degradation, already the idea taking shape
 of a final tearing down, that even my hairy big backside
 would squat gladly on cannon-shells instead of swansdown pillows;
 so come to me, beautiful red sun, across the colonies
 of white frost and ice, come into range of my bloodshot eyes,
 sole scarlet majesty, frank-faced visitor
 who can bring faith, whom I receive with flowerings,
 with the white lilies of my guts, famished spirit rumblings,
 with ringings in my ears, teeth scrunchings, claws on stone
 on concrete hacking out a holiday from pain.

You don't recognize me, I don't recognize myself;
 some power greater than my jaws clamps down on me
 to strike me in its coin, its merciless likeness bite into me
 cold-as-death falling clank when its invisible vice spits me forth;
 till file and acid-buffing velvet work me over
 the last of inspiration draws off a drop of blood
 elevated in flames glow-painting my stone prison
 creating him I was once in whom I pleasure:
 model against misery, mini-god, omnipotent
 relation of the earth, of water, relation of the grasses, trees, flowers,
 starry-boned, many toothed, red-currant shining-eyed
 happy simply to be alive, who catches the April showers

in a giggling maw, who sneezes like a big doll from the pollen,
 who unsuspecting lays a trail of yellow silk over hill and meadow
 and doesn't go crying to his constellation brothers squatting
 on space merry-go-rounds with eternal lollipops in their mitts,
 because he's enthroned in a big-as-the-world mulberry tree, meditating,
 [harvesting
 the sugar of Eden and doesn't know yet the taste of his own blood,
 because warnings and presentiments are only empty shapes for him,
 all gloomy prophecies only the dress of shadows.

O beautiful red sun of winter, here I hug a summer
 that doesn't exist, that is only tall tale stuck between my paws;
 I wanted it, I wanted the angry wedding of contrasts,
 though frost strike down my throat, the terribly double odds my pleasure,
 I wanted to hunt honey in a hollow world
 only to harvest bile each poisoned moment of my life,
 I wanted to pat on their heads dent-in the gnomes of tin,
 to wade through their tick-ticking when my dew evaporated,
 through their razor blades, across finely sieved deserts instead of grass,
 I wanted a time of misery for my fruit of rage to ripen,
 God's head autumn-snowed bald summits I wanted to embroider
 With my footprints into a shroud for sterility,
 so that its flower of doom dogs may rip open my flank
 to have me lay down a road of red silk in front of their scent
 and gunpowder fantasies to beyond the seven eglantined hills,
 and because I didn't want to be stuffed with straw
 and set up high on a shelf paper-crowned in front of
 colt-fat gold early pussywillows, I wanted
 then, finally, I wanted to smash guns, gunmen, wanted them
 to live on in me, ceaselessly inside chasing me.

Weiala-laleia, Weiala-laleia, carnival, carnival
 boisterous forces flash messages through me;
 windows, doors open to the massive masked stamping,
 but I shut myself up and mark each temptation
 with ashes, because what lures me is deceitful
 cock-and-bull, cock-and-bull for those who totter
 across the sea-blue paving, dreaming's moon-halo around
 the heads of their candled selves, each halo
 recalling a cemetery of candled ballrooms;
 the dream can be beheaded, my sleeping heart torn out,

yet hatchets can as well chop shares of brittle candy
 and shackles be changed into sugar-linked pretzels;
 but I don't sleep, no halo sickness of dream for me,
 weiala-laleia, weiala-laleia, ladies, gentlemen, halfwits,
 the glamour is faking; without bear-baiting there's no applause
 weiala-laleia, weiala-laleia, I don't take orders,
 don't wait for me, rhythm and ritual, I'm no male ballerina,
 don't flutter, frost-work curtains: I'm afraid
 just thinking of tambourines can set off disgust's alarm,
 a suspicion of nose rings-my muzzle bleeds:
 O beautiful red sun, to plunge deep into you at last
 my paws blessed with hooks of iron, have you haul me up at once
 uproot me from this place to float among heavenly veils
 –that would be the right, because the only untroubled way,
 the only bloodless way is for foot never to touch earth,
 and mouth to fall dumb for the whole earth's sake, weiala-laleia, laleia!

K. McR. and J. K.

✱

Egy észt költő magyarországi emléktáblája – Enn Uiibo élete és költészete

Az 1956-os forradalom világszerte több költőt és íróat megihletett. Ezen költők egyike a mára már hazájában, Észtországban is feledésbe merült Enn Uiibo (1912–1965), aki 1956. október 31-én *Koszorú az elesett magyar szabadságharcosok emlékére* címen írt magyar szempontból is jelentős verset. Bár verseinek többsége Uiibo életében nem jelenhetett meg nyomtatásban, annak a bizonyos magyar témájú versének a sorai 2025 októbere óta Magyarországon, Veszprémben az ő tiszteletére állított emléktáblát díszítik. A cikk bemutatja Enn Uiibo életútját, költészetét és az emléktábla-avatás eseményét.

Enn Uiibo (születési nevén Ervin Uiibo) 1912-ben, egy dél-észtországi jómódú földműves családban látta meg a napvilágot. Már gyermekkorától kezdve írt verseket és elbeszéléseket. 1935-ben, az első verseskötete megjelenésekor mindössze 22 éves volt. Műveiben gyakran megjelenik a romantika jellegzetes gondo-

latvilága, eszméi, mint például a nemzeti öntudat, a haza és a természet szeretete. Egyéni sajátosságai közül kiemelendő, hogy a romantika természetkultuszát a számára fontos neopogány észti vallás, a Taara-hit elemeivel vegyítette.

Korai és érett munkásságára is nagy hatással volt Petőfi Sándor költészete, akit legnagyobb irodalmi példaképeként tartott számon. Erről tanúskodik számos költeménye is, többek között a *Nem akarok ágyban párnák közt meghalni* (1935) kezdetű verse, mely Petőfi „Egy gondolat bánt engemet” című művére rímel, míg a *Nem hiszek a csodákban már* (1964) című költemény egyértelműen Petőfi *Halhatalan a lélek* című verse ígézetében született meg. Ezekon kívül a *Dal a márról* (Petőfi Sándorosan) (1944) című műve is Petőfi hatását tükrözi.

A második világháború alatt mind az Észtországot megszálló szovjetek, mind a németek többször letartóztatták és sokszor csak a szerencsén múlt, hogy nem végezték ki. 1944 őszén letartóztatták, innentől kezdve kisebb-nagyobb megszakításokkal, a következő huszonöt évet munkatáborokban töltötte.

A második világháború utáni észti irodalmat hagyományosan két részre szokás osztani: az anyaországi és a külföldi (emigrációs) észti irodalomra. Létezett a költészetnek azonban egy harmadik, sokáig figyelmen kívül hagyott ága is – a tábori költészet (laagriluule). Ide szokás sorolni az olyan verseket, amelyek a Szovjetunió munkatáboraiiban születtek. Jelentős részük a nehéz körülmények miatt nem maradt fenn. Bár ezek a művek formai szempontból többnyire általában nem kiemelkedők, a bennük megjelenő témák és létrejöttük körülményei rendkívüli jelentőséggel bírnak az észti kultúrtörténet szempontjából. A tábori költők számára a versírás a táborokban az ellenállás és a túlélés egyik formája volt; a versek levelekben vagy szájhagyomány útján, kívülről megtanulva jutottak el a szögesdrótokon túlra, miközben szerzőik gyakran életüket kockáztatták a versírással és a verseikben megjelenő témákkal, motívumokkal. (Lotman 2023: 188–190)

Az észti tábori költészet egyik legkiemelkedőbb alakjának tartott Enn Uiibo első munkatábori tartózkodása során született versei is barátainak írt levelekben juthattak ki a munkatáborból. Uiibo az 1945–1956 közti éveket Szibériában töltötte. Az 1945–1952 közötti időszakból nem maradt fenn egy verse sem. Egészsége ezekben az években rohamosan romlott a bányában végzett kemény munka miatt. 1953-ban emiatt áthelyezték őt könnyebb munkára, ami mellett ismét aktívabb költői évek következtek. Táborban született verseiben összefonódik a haza iránti szeretet, az elmúlás gondolata, az istenkeresés, a tiltakozás saját népe (és más népek) elnyomása ellen, valamint a terrorrendszer elleni küzdelem folytatására való felszólítás. Ebben a korszakban is megjelennek különböző finnugor népek a verseiben, l. például az 1953-ban született *Finn dal (Soome laul)* című versét. Ezenkívül a magyar kultúra iránti őszinte érdeklődése felfedezhető még a magyar származású színésznő, Rökk Marika inspirálta versében is.

1956 nyarán kevesebb mint egy évre visszatért Észtországba. Hazatérve a KGB folyamatos megfigyelése alatt állt és megélhetését ellehetetlenítették. Hely-

zete annyira kilátástalanná vált, hogy 1956 októberében fontolgatta a Norilszkba való visszatérést, mivel ott kedvezőbb életfeltételei és megélhetése lehetett volna.

Az 1956. október 23-án kitört (magyar) forradalom reménnyel és új lendülettel töltötte el, ezért úgy döntött, hogy mégis Észtországban marad. Ebben a reményteli, ám rövid időszakban született a *Koszorú az elesett magyar szabadságharcosok emlékére* című verse. Többek között e vers megszületése és Uiibo baráti körében való ismertetése következtében a KGB fülest kapott és ismét letartóztatták, majd 1957 tavaszán 10 évre munkatáborba küldték.

Itt mindenképp meg kell jegyezni, hogy nem Enn Uiibo az egyetlen észt, akit 1957 tavaszán a magyar forradalom melletti kiállításának hatására munkatáborba küldtek. Tartu városában az – 1956-os magyar forradalom hatására – Észt Fiatalok Serege (Eesti Noorte Malev) elnevezésű, főleg középiskolásokból álló csoportosulás november 3-án éjjelén és november 4-én hajnalán röplapokat terjesztett, hogy felhívják az emberek figyelmét a Magyarországon zajló eseményekre. Céljuk volt továbbá, hogy a Szovjetunióon belül is támogatást vívjanak ki a magyar szabadságharc mellett. A szóban forgó csoport tagjait letartóztatták, majd 1957 tavaszán ugyanabba a munkatáborba deportálták őket, mint Enn Uibót.

Enn Uiibo és a munkatáborba került fiatalok között szoros barátság alakult ki. Ezek a fiatalok mesterükként tekintettek Enn Uibóra, akinek a verseiben megjelenő pátoasz és lendületes energia reményt jelentett számukra. Műveit a fiatalok közül sokan fejből megtanulták, skandálták és helyben kitalált dallamokra „megzenésítve” közösen énekelték. Enn Uiibo egészsége a táborban rohamosan romlott, 1965-ben, másfél évvel a szabadulása előtt elhunyt, pártfogoltjai emlékeztében *mártír költőként élt tovább*.

A táborban megismert fiatal barátai közül később többen meghatározó szerepet tölöltek be az észt kulturális és politikai életben. Egyikük volt Jaan Isotamm (1939–2014) észt költő, aki ugyan Enn Uiibo verseit formai szempontból nem tekintette kiemelkedőnek, de Uiibo szerepvállalása és ennek történelmi jelentősége miatt aktívan ápolta hagyatékát. Sőt, nagy részben Jaan Isotammnak köszönhető, hogy Enn Uiibo késői, mordóviai tábori költészetét megismerhetjük, melyről Isotamm így emlékezik meg: „Az 1963. december 25-i szabadulásom előtt jó ideig a közös tevékenységünk az volt, hogy reggelente az ő [nagyon szép kézírással] leírt verseit megtanultuk kívülről, este pedig felmondtuk a szerzőnek, majd a szöveget elégettük. Ezt a mintegy száz verset a fejemben hoztam haza a hazámba, és úgy vélem, hogy az elkövetkező évtizedekben terjedt Enn Uiibo-versek többsége ebből a forrásból származik.” (forrás: J. Isotamm 2015: 334)

Egy másik jelentős Enn Uiibo-tanítvány Enn Tarto (1938–2021) észt szabadságharcos, politikus. 2000-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjét kapta meg az 1956-os forradalom és szabadságharc idején tanúsított magatartásáért, a szabadságeszmék következetes képviselőtéért.

Napjainkban Enn Uiibo nevét Észtországban már csak kevesen ismerik, pedig ő az észt nyelvű munkatábori költészet egyik legjelentősebb képviselője. Egykori levelezőtársának, Merike Riives, észt irodalmár- és fordítónak, köszönhetően 1995-ben megjelent Uiibo posztumusz verseskötete, a „Végrendelet”, amely korai és lágerben írt verseinek legjavát tárja az olvasók elé. Uiibo költeményeit eszperantóra Hilda Dresen fordította, akivel a költő hosszú éveken át levelezett. Uiibo halála után alkotásai nemcsak Észtországba, hanem az országhatárokon túlra is eljutottak. Verseinek sorai ma már egy egészen különleges helyet díszítenek, Magyarország első észt–magyar kétnyelvű emléktábláját.

2025. október 27-én Tartu magyar testvérvárosában, Veszprémben az Eötvös Károly Könyvtár főbejáratánál kétnyelvű emléktáblát avattak Enn Uiibo tiszteletére. Az emléktábla felállítására a Tallinni Liszt Intézet, Veszprém városa és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága együttműködésében került sor.

Az ünnepélyes avatáson beszédet mondott Porga Gyula, Veszprém polgármestere, valamint Máthé Áron, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnökhelyettese. Porga beszédében hangsúlyozta az 1956-os magyar forradalom jelentőségét a vasfüggöny mögött maradt népek számára, és felidézte a tartui fiatal észteket, akik akkoriban támogatásukról biztosították a magyarokat. Máthé Áron történelmi párhuzamokat vont a „pesti srácok” és a „tartui srácok” között, akiket határokon és ideológiákon átvélő szabadságvágy kötött össze.

Díszvendégként részt vett az avatáson Anu Kippasto, az Észt Köztársaság nagykövetségének konzulja, valamint Piret Tarto, a „tartui srác” Enn Tarto özvegye. Az emléktábla avatását követően a könyvtárban irodalmi estre került sor, amelynek során a Veszprémi Petőfi Sándor Színház Jászai Mari-díjas színésze, Kőrösi Csaba előadásában lehetett meghallgatni Enn Uiibo *Koszorú a magyar elesett szabadságharcosok emlékére* című versét magyar nyelven (fordította: Sild Orsolya). E vers utolsó versszaka szerepel magyar és észt nyelven is az emléktáblán:

*Kiontott véretek által győzedelmeskedik
minden felszabadulást hozó kard éle,
s ez Rólad, DICSŐ MAGYAR, ezt hirdeti:
„Ki igazán bátor, az a sírban is élhet”.*

Az irodalmi esten Sild Orsolya tartott előadást Uiibo életéről és munkásságáról, amely során a jelenlévők válogatást hallhattak Uiibo verseinek magyar fordításából. Az est zárásaként Piret Tarto osztotta meg férjének, Enn Tartónak meghatározó emlékeit Uibóról, mint a mordvinföldi fogolytábor szellemi tanítójáról és a remény hordozójáról.

Uiibo és társai életüket nemcsak hazájuk szabadságáért, hanem értünk, magyarokért is kockáztatták. Bár Uiibo neve ma sem Észtországban, sem Magyaror-

szágon nem ismert, halálának hatvanadik évfordulóján Magyarországon tanúi lehettünk egy tiszteletteltjes megemlékezésnek, és remélhetőleg hamarosan neve, életútja és költészete hazánkban és Észtországbán is szélesebb körben ismertté válik.

Sild Orsolya

Hivatkozások

- Isotamm, Jaan (2015). *Nägija pimedate maal. Artikleid, intervjuusid, sõnavõtte*. Tartu: Ilmamaa.
- Lotman, Rebekka (2023). Fearlessness and Resistance in the Gulag: Estonian Prison Camp Poetry. *Interlitteraria*, 28 (2), 187–208. DOI: 10.12697/IL.2023.28.2.2.

Bronz hanti vadász Budapesten

találkozás a kárpátaljai Kolodko Mihállyal

2025 decemberének közepén, egy téli estén került sor arra a személyes hangvételű, ugyanakkor szakmailag is kiemelkedően tartalmas találkozóra, amelynek során Kolodko Mihály szobrászművésszel beszélgethettünk egy obi-ugor (hanti) tematikájú köztéri szobor koncepciójáról, háttéréről és tágabb jelentésrétegeiről. A találkozón a Finnugor Világ főszerkesztője Csúcs Sándor és felesége, Hornung Erzsébet, az obi-ugor nyelvekkel foglalkozó kiemelkedő finnugrista Csepregi Márta, valamint jómagam vettünk részt. A találkozó, melynek helyszíne a Jurányi Ház volt (jelenleg ott működik a Kolodko-műhely), nem pusztán egy kész vagy készülő műalkotás bemutatására adott alkalmat, hanem egyfajta új találkozást jelentett, ahol a kortárs művészet és a finnugor népekkel foglalkozó kutatások közös gondolkodási térbe kerültek.

A beszélgetés során Kolodko Mihály kifejezetten érdeklődött az iránt, hogy napjainkban miként élnek a nyugat-szibériai hantik és manysik, milyen társadalmi, gazdasági és kulturális folyamatok alakítják mindennapjaikat, illetve milyen kihívásokkal kell szembenézniük a 21. század elején. Kérdései elsősorban arra irányultak, hogy a hagyományos életformák – különösen a vadászat, a halászat és a rénszarvastartás – milyen mértékben tarthatók fenn az ipari léptékű természet-

használat környezetében, és hogyan jelennek meg ezek a gyakorlatok a fiatalabb generációk életében.

Csepregi Márta megosztotta saját nyugat-szibériai terepmunkái során szerzett tapasztalatait, hiszen sok éven át a keleti hantik különböző népcsoportjaiban végzett nyelvi gyűjtést, részletesen szólva a helyi közösségekkel való együttélésről, a terepmunka módszertani és emberi vonatkozásairól, valamint arról, hogy a kutató miként válik – akár átmenetileg is – a vizsgált közösség mindennapjainak részévé. Jómagam ehhez kapcsolódva egy konkrét példán, a jávorvadászat gyakorlatán keresztül igyekeztem érzékeltetni, miként működik a hagyományos ökológiai tudás a tajga környezetében: milyen szerepe van az állati viselkedés ismeretének, a táj olvasásának, valamint a közösségi együttműködésnek egy-egy vadászat során. Ezt az életszerű tapasztalatot még kamasz koromban szereztem meg, amikor a vahi hantik közösségében éltem rokonaimmal együtt, mielőtt Magyarországra jöttem 2016-ban.

A szobrászati kompozíció központi alakja egy hanti vadász, aki vállán egy elejtett rénszarvast visz. Az ábrázolás nem tekinthető néprajzilag dokumentált forrásokból vett ábrázolásnak, annak megfelelő arányokkal, obi-ugor mintákkal, vagy egy népcsoport népviseletével, hanem sokkal inkább egy szimbolikus sűrítése annak a világnak, amelyben az ember és a természet kapcsolata nem alá- és fölérendeltségen, hanem kölcsönösségen és mértéktartáson alapul. A tajgai vadászat és a rénszarvastartás a hanti társadalom gazdasági, szociális és világnézeti rendszerének alapvető elemei, amelyekhez szorosan kapcsolódik a természet szakrális értelmezése és az erőforrásokkal való felelős gazdálkodás, tudatos környezetgazdálkodás.

Különösen hangsúlyos jelentésréteget ad az alkotásnak az elhelyezése, kiválasztott helyszíne: a szobor Budapesten, a nem olyan rég épült MOL-torony, illetve a magyar olaj- és gázipar központi vállalatának székháza közelében kapott helyet. Ez a kontextus akaratlanul is ráirányítja a figyelmet Nyugat-Szibéria térségére, ahol az 1960-1970-es évektől kezdődően rendkívül intenzív kőolaj- és földgázkitermelés zajlik, végső soron Magyarország napjainkban ebből a térségből biztosítja a szükséges energiahordozók egy részét. A kitermelés következményei – a talaj, a felszíni és felszín alatti vizek szennyeződése, az élőhelyek feldarabolódása – máig meghatározzák a térség ökológiai és társadalmi viszonyait. A térségben élő őshonos és őslakos közösségek – a hantik, a manysik és az erdei nyenyecék – közvetlenül tapasztalják az ipari tevékenység kedvezőtlen következményeit, amelyek az utóbbi években a biodiverzitás mérhető csökkenésében is megmutatkoznak. E folyamatok különösen súlyosan érintik az őslakos közösségeket, így a hantik, manysikat és az erdei nyenyecéket, akiknek hagyományos gazdálkodási formái közvetlenül függenek a természeti környezet állapótól. A környezeti átalakulások hosszú távon nemcsak gazdasági, hanem identitásbeli és nyelvi kihívásokat is jelentenek, különösen a fiatal generációk számára.

A 21. században ezért egyre nagyobb hangsúlyt kap a kőolaj- és földgázipari vállalatok és az őslakos közösségek közötti együttműködés kérdése, melynek az alapjai nem csak most születnek/születtek, hanem már a 2000 évek elején szóba került pl. a jogi, törvényi alapja ennek a kérdésnek. Így 2006-ban a Hanti–Manyisi Autonóm Körzet – Jugra Kormánya olyan törvényt hozott, amely elsőként az Oroszországi Föderáció joggyakorlatában bevezette a „hagyományos környezet-gazdálkodási terület” fogalmát (oroszul „ТТП”). Ennek keretében elsősorban a keleti hantik és az erdei nyenyeczek (hiszen a területükön túlnyomó többségben vannak jelen ezek a cégek vagy a fiókjaik), hagyományos lakó- és gazdálkodási területei először kerültek térképi rögzítésre, nem pusztán adminisztratív értelemben, hanem oly módon is, hogy nagyjából meghatározhatóvá vált egy-egy hanti vagy nyenyec család által használt terület kiterjedése, az ott élő közösség létszáma és fő gazdálkodási formája; ezzel párhuzamosan jogilag is rögzültek azok az érintkezési és vitaterületek, ahol az őslakos területhasználó és a kőolajipari vállalatok meglévő vagy tervezett lelőhelyei találkoztak; a törvény újonnan létrehozott, államilag elismert őslakos képviselői formákat és jogi képviselőket rendelt ezekhez a területekhez; továbbá lehetőséget teremtett arra is, hogy nemzetközi szervezetek, ökológiai védőegyesületek és őslakos aktivisták bizonyos esetekben jogalapot kapjanak a termelő tevékenységek korlátozására vagy megtiltására; mindez pedig kézzelfogható segítséget jelentett többek között a Hanti–Manyisi Autonóm Körzet legészakibb térségeiben, például a Numtó-tó környékén élő hanti és nyenyec családok, valamint a Nyizsnyevartovszki járásban az Agan folyó mentén élő keleti hantik és erdei nyenyeczek számára saját területeik védelmében. A párbeszéd, a kapcsolattartás és a felmerülő problémák helyi szinten történő kezelése nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az ipari tevékenység és a hagyományos életformák ne kizárják, hanem – legalább részben – kiegészítsék egymást. Napjainkban alig van olyan család, amelyik ne kaphatna egy újabb motorcsónakot vagy jó erős motorosszánt. Ezeket a kőolajos cégek biztosítják a családok számára szerződés keretében. Ebben az összefüggésben a Kolodko Mihály által alkotott szobor egyfajta vizuális emlékeztetőként is értelmezhető.

Napjainkban a nemzetközi közösségek és társadalmak figyelme egyre inkább a kisebb lélekszámú közösségek, különösen az őshonos népek nyelveinek és kultúráinak megőrzése felé fordul. Az intenzív és gyakran agresszív erőforrás-kitermelés számos esetben a hagyományos földhasználati területek visszafordíthatatlan pusztulásához, végső soron pedig közösségek eltűnéséhez vezethet. Ebben a kontextusban a budapesti hanti szobor nemcsak művészeti alkotás, hanem társadalmi és tudományos értelemben vett állásfoglalás is.

A decemberi találkozót barátságos, nyitott, ugyanakkor szakmailag koncentrált hangulat jellemezte. A résztvevők számára világossá vált, hogy a kortárs művészet képes olyan kérdéseket is láthatóvá és megbeszélhetővé tenni, amelyekkel a finnugor és szamojéd népek kutatása évtizedek óta foglalkozik. Kolodko Mihály

munkája így szervesen illeszkedik abba a tágabb diskurzusba, amely az őslakos közösségek jövőjéről, a környezet fenntarthatóságáról és a kulturális sokféleség megőrzéséről szól.

A Finnugor Világ kedves olvasó közösségének ajánljuk figyelmébe a kis szobor megkeresését!

Szigiljetov Vitalij

✱

A Finnugor Adatmegosztási Tér

Mi a Finnugor Adatmegosztási Tér?

A Finnugor Adatmegosztási Tér egy olyan digitális infrastruktúra, amely a finnugor nyelvekhez és kultúrákhoz kapcsolódó anyagi és szellemi örökséget teszi láthatóvá, összekapcsolhatóvá és újraértelmezhetővé a 21. századi digitális környezetben. A rendszer a finnugric.net oldalon érhető el, és nem egyszerűen digitalizált anyagok gyűjteménye, hanem szigorú informatikai értelemben egy adatmegosztási térrel támogatott tudásbázis.

A Finnugor Adatmegosztási Tér célja, hogy összekapcsolja a magyar, észt, finn, lett – és a jövőben más országok – múzeumi katalógusait, könyvtári és levéltári forrásait, tudományos repozitáriumait, valamint a világ nagy nyílt tudásrendszereit. Ennek eredményeként a különböző országokban és intézményekben őrzött kulturális és tudományos anyagok kölcsönösen elérhetővé válnak. Az összekapcsolandó tartalmak esetében ezúttal nem a nyelvekre, nyelvi korpuszokra, szótárakra gondolunk, hanem arra az anyagi és szellemi világra, amelynek leírásában ezek a nyelvek kulcsszerepet játszanak: tárgyakra, viseletekre, zenére, rítusokra, történeti eseményekre és mindennapi gyakorlatokra. Tehát a platformon keresztül nemcsak olvasni lehet zenékről vagy viseletekről, hanem meg lehet hallgatni a kortárs mari könnyűzenét, videóról meg lehet tanulni a táncokat, vagy böngészni lehet a viselettörténeti tárgyak régi metszeteit, korai fotóit és modern színhelyes tárgyfényképeit.

Az összekapcsolást az motiválja, hogy tapasztalataink szerint a saját szűk szakterületükön kívül észtországi kutatók egyáltalán nem tudják, miként találhatnak

meg egy magyar gyűjteményben egy számukra releváns tudáshordozót, és ugyan-ez mondható el a saját kultúrájuk iránt érdeklődő udmurt emberekről is.

Az „adatmegosztási tér” tulajdonképpen „adatbázisok adatbázisa”, amelynek a célja, hogy a digitális zenei és videóstreaming oldalak, az egyes országok közgyűjteményeinek a keresőfelületei, a tudományos repozitóriumok egységes kezelőfelületen, és több finnugor nyelven egységes szolgáltatási felületen legyenek használhatók. Egy olyan rendszert építünk, ami megtalál egy lív népdalt a Spotify vagy Apple Music rendszerében éppúgy, mint kottázva a Lett Folklór Archívumban.

Jelen cikkünk célja az ismeretterjesztés. Az információtudománnyal, digitális bölcsészettel vagy számítógépes nyelvészettel foglalkozó kutatók számára preprint formában, egy kötetben hamarosan megjelenik munkánknak egy lényegesen terjedelmesebb és szakszerűbb leírása is *Federating Open Knowledge Graphs: Finno-Ugric Cultural Heritage and Semantic Infrastructure Facilitated through Wikibase* címen. [link]

Miért volt szükség a Finnugor Adatmegosztási Térre?

A világ leggyakrabban használt tudásforrása a Wikipedia. A Wikimedia Alapítvány népszerű enciklopédiája, és mögötte azok a szabad felhasználású médiaállományok és a több ezer tudásközpontot összekapcsoló, automatikus adatcserét lehetővé tevő ún. tudásgráf, a Wikidata a kutatás, az oktatás és a mesterséges intelligencia alapvető infrastruktúrájává váltak. Ezek a rendszerek, bár sok önkéntes munkára épülnek, korántsem csak civil tudást összegeznek. A Wikidata ma már automatikusan összeköti egymással mondjuk a magyar, finn és észt nemzeti könyvtárak névterét, az észt múzeumi katalógusokat a British Libraryvel.

Munkánk azzal a nyugtalanító megfigyeléssel indult, hogy amíg az elterjedtebb rokon nyelvi Wikipédiák – a magyar, a finn, az észt, sőt még a vőro is – részesei ennek az élő tudás-ökoszisztémának, addig a mari és a lív Wikipédia-változatok közel húsz éve inkubátorstátuszban vannak, méghozzá olyan formában, amelyet minőségi okokból maguk az érintett közösségek is elutasítanak. A tudásgráfokból kimaradni adhat egyfajta védelmet, de egyben azt is jelenti, hogy ezeken a nyelveken a modern digitális szolgáltatások nem lesznek elérhetőek. Ez pedig azzal a kockázattal jár, hogy a fiatal kisebbségi nyelvhasználók, vagy akár kutatók is elfordulnak ezektől a kulturális univerzumoktól. Ezért szeretnénk egy olyan platformot létrehozni, amit azok a finnugor közösségek és intézmények is tudnak használni, akik különböző okokból a Wikimedia Alapítvány felületeivel kapcsolatban rossz tapasztalatokat szereztek, illetve akik olyan területen élnek vagy dolgoznak, ahol az állami szervek nem támogatják vagy ösztönzik a nyílt tudásrendszerekben az adatmegosztást.

Az elmúlt másfél évben kollégáimmal és tudományos szerzőtársaimmal, Ieva Pigoznéval, Dr. Gábor Katával, Tímár Bogátával, Mester Annával és másokkal sokat beszélgettünk Wikipédista közösségek vezetőivel, nemzeti és helyi közgyűjteményi szakemberekkel és aktivistákkal arról, hogy miként lehetne egy biztonságos, a nyílt kapcsolt tudás technikai lehetőségeit kihasználó, de mégis „védett”, óvatos felületet létrehozni.

A finnugric.net alatt egy speciális tudományos illetve közgyűjteményi jellegű szolgáltatást, nem pedig valamilyen szótárt vagy nyelvi korpuszt kezdtünk el létrehozni. Abból indultunk ki, hogy a nyelv egy tágabb kultúra része, és a kisebbségi nyelvhasználat egyik legfontosabb akadály, hogy egyre szűkül a kulturált nyelvhasználat tere. Egy közösséget nehéz motiválni a kisebbségi nyelvhasználat terheinek viselésére, ha azon a nyelven nem lehet ügyeket intézni vagy kulturális programokat megvalósítani.

A munkát a zenével kezdtük, mivel a zene gyakran az utolsó élő terepe a nyelvhasználatnak. Lettorszában és Észtországban még viszonylag sok kórusban énekelnek emberek lív vokális műveket úgy, hogy lívül nem tudnak beszélni. Ezért az első adatbázisunkat a Hõimulõimed aktivistái által összeállított, soknyelvű finnugor zenei gyűjtemény feldolgozásával kezdtük el. Ezek tudatos válogatások voltak: olyan dalok kerültek be, amelyeket kifejezetten nyelvtanulók és kortárs hallgatók számára választottak ki. A lív gyűjteménybe csak lív nyelvű, a mari gyűjteménybe csak mari zene került (a mari nyelvek vagy nyelvjárások különbségét figyelmen kívül hagyva.) A gyűjtemények nem csak népzene és világzenét, hanem punk, metál és elektronikus műfajokat is tartalmaznak, mert fontosnak tartjuk megmutatni, hogy a finnugor népek nem rezervátumokban élnek, hanem részei a 21. századnak. Ezekre az első gyűjteményekre – amelyek Spotify-lejátszási listák formájában is elérhetők – építve kezdtük el szisztematikusan felépíteni a Lív Zenei Adatbázist és a Karéliai Zenei Adatbázist. A Lív Zenei Adatbázisba elhelyeztünk olyan anyagokat, amelyek a Lett Folklór Archívumban ugyan megtalálhatók, de soha nem kerültek lívül leírásra. Ahol jogilag lehetőség volt rá, a Spotify és más globális digitális platformokon jogtisztán elérhetővé tettünk lív népzene is: vagyis elkezdtük kereskedelmi zenei platformok és néprajzi archívumok adatait és tartalmait összekapcsolni és kicserélni.

A Finnugor Filmfesztivál szervezőinek kezdeményezésére kezdtük az ő kisfilmes archívumuk összekapcsolását az észt közszolgálati műsorszolgáltatás archívumainak, a Magyar Filmhíradók Online felülettel elérhető audiovizuális tartalmainak és a Schmidt Éva Archívumnak az anyagaival. Ez a munka talán jól megmutatja az adatmegosztási tér előnyeit is: sem jogunk, sem lehetőségünk nincsen gondozásba venni ezeket az audiovizuális archívumokat, viszont egy közös, többnyelvű keresőfelületbe, adatbázisba rendezve nagyon meg tudjuk könnyíteni a tartalmak megismerését. Az eredmény egy határokon átnyúló film- és videókorpusz, amelyben a felhasználók olyan dokumentumfilmeket, etnográfiai felvételeket és

történeti anyagokat fedezhetnek fel, amelyek korábban nemzeti vagy intézményi határok miatt elszigetelten voltak hozzáférhetők.

A fényképadatbázis képezi talán a legfontosabb hidat a materiális és a szellemi örökség között, mivel a fényképezés nemcsak önálló művészeti ág, hanem fontos szerepet tölt be a tárgyasult szellemi örökség dokumentálásában is. Részben saját privát fényképekből, részben a finn és észt múzeumok nagyszámú szabad felhasználású fotóanyagából, illetve a Wikimedia közösségek anyagaiból válogattunk.

Az első tudományos eredmények: lív viselettörténet

A Finnugor Adatmegosztási Tér első tudományosan is jelentős eredményei a viselettörténet területén születtek. A lett, észt és finn múzeumi rendszerek összekapcsolásával egy olyan anyagi örökséget tudunk rekonstruálni, amelyet deportálások, kényszerű migráció és háborúk szórtak szét több országban. Ezek az anyagok németül, oroszul, finnül, észtül, lettül, eltérő kezelőfelületeken találhatók, más-más keresési logikával és feltételekkel, néha könyvtári, néha levéltári, néha múzeumi elvek alapján. Se közös nyelven, se közös logikával eddig nem voltak elérhetők.

A lív viselettörténetet tartalmazó katalógusok, keresőadatbázisok, illetve nehezen használható metaadat repozitóriumok összekapcsolásával, és persze sok kísérletezéssel sikerült megalkotnunk a lív viselettörténet eddigi legteljesebb leírását és egy olyan virtuális kiállítást, amelyet a szakma finn, észt, és lett művelői először láthattak egyben.

Húsz éve egy ilyen átfogó viselettörténeti katalógus és kiállítás megalkotása igen sok pénzbe került volna, mivel több nyelven értő kutatók csoportjainak utaztatására, fordítókra, helyben végzett munkára lett volna szükség. Egy ilyen kis népet és szűk szakmai közösséget érdeklő kiállítás fizikai térben, tárgykölcsönzésekkel való létrehozása pedig anyagi szempontból eddig lehetetlen volt. Bár az elmúlt öt-tíz évben különösen az észt és finn közgyűjteményi katalógusok jól kutathatóvá váltak az interneten, de gyakorlatilag csak finn és észt nyelveken. A magyar, lett, orosz finugrisztikai anyagok esetében pedig még az ilyen hozzáférés és kereshetőség is korlátozott. A viselettörténeti fókuszú adatmodellünk célja az, hogy a zártabb lett és magyar, és a nyitottabb finn és észt rendszerek, illetve az oroszországi rendszerek kényes intézménypolitikai szempontjaira tekintettel hozunk létre egy géppel, illetve több természetes nyelven is elérhető nyílt platformot. Ennek a munkának az eredménye egyrészt a Wikimedia Eestivel közös virtuális, többnyelvű, nemzetközi ismeretterjesztő virtuális Wikimúzeum kiállítási felületen, illetve adatbázis formájában a finnougri.neten érhető el.

A máshol olvasható tudományos módszereink részleteitől az olvasót megkímélve egy látszólag triviális módszertani problémával szemléltetjük ennek a mun-

kának a jellegét. Bán Aladárnak a magyar Néprajzi Múzeumban őrzött szetu gyűjtését, vagy az esetleg Magyarországon felbukkanó lív tárgyakat roppant nehéz volna összekapcsolni, egységesen bemutatni a Finnországban, Lettországban és Észtországban őrzött hasonló tárgyakkal. A lívek, ahogyan azt Emil Nestor Setälä a Magyar Tudományos Akadémián felolvasott klasszikus cikkéből is tudjuk, már a tizenkilencedik században is nagymértékben asszimiláltak voltak, és viseletük nemigen tért el Észak-Kurzeme lett viseletétől sem. A lív anyagokat tehát ránézésre nemigen tudjuk elkülöníteni a lettekétől, és ezért a tárgyak gyűjtési helyének összevetése különösen nagy jelentőséggel bír. A lív és szetu településeknek és helyeknek a finnugor megalapozó néprajzi kutatások idején nem volt egységes írásmódja. Az 1939-ben finn, észt és magyar adományokból épült Lív Községi Háznak is helyet adó Mazirbe (lívül: *Irē*) a különböző országok gyűjteményeiben felbukkan *Klein-Irben*, *Vähä Irben*, vagy *Irai* néven, és könnyen összetéveszhető a ma már nem létező Lierliebe (lívül *Īra*), *Klein-Irben* vagy csak *Irben* megjelölésekkel. Az olyan látszólag triviális feladat, mint a helymegjelölések geokoordinátákkal való összekapcsolása, és a Mazirbe-Irē megfeleltetés egy speciális, többnyelvű névtéradatbázist igényel. Tavaly a Lív Intézet kiváló, de csak lett-lív nyelvű adatbázisát egészítettük ki a helyek észt, finn, német és orosz megjelölésével és geokoordinátákkal, illetve kisebb részletességgel elvégeztük ugyanezt a munkát Szetuföld településeire is. A tulajdonnevek és változataik szótárba rendezése pontosan az a nyelvileg fontos, de döntően nem nyelvészeti munka, ami nélkül a Mazirbében gyűjtött népdalok kottái, vagy viselettörténeti tárgyak gyakorlatilag nem találhatók meg hazánkban, Észtországban, Finnországban, Oroszországban és Lettországban egymással párhuzamosan.

Wikimúzeum

Az Észt Nemzeti Múzeum gyűjteményében találtunk olyan szabadon felhasználható fényképeket, melyeknek észt nyelvű leírása pusztán „udmurt nő”. Bár egy ilyen tizenkilencedik századi fényképnek fontos néprajzi, viselettörténeti értéke lehet, pontosabb kor- és helymeghatározása nélkül keveset ér. Ugyanakkor egy német fonetikus átírásban meglévő, nem digitalizált katalóguscédula értelmezése udmurtok nélkül szinte lehetetlen.

Munkánknak kezdetektől fogva a legfontosabb célja az volt, hogy az észt, finn, lett és később magyar gyűjteményeket is „dekolonizáljuk” abban az értelemben, hogy az udmurt vagy mari tárgyakat a mai udmurtok és mari számára is láthatóvá tegyük. A huszonegyedik századi közgyűjteményi és kutatás- és gyűjtéstudományi elvárásaink szerint se nem helyes, se nem célszerű egy olyan „udmurt nőt”, mint bennszülöttet ábrázó kép bemutatása, akit (vagy legalább a fotográfust, a helyszínt) az udmurtok felismernének.

A Wikimúzeum nem múzeum a hagyományos értelemben: nem birtokol tárgyakat, nem gyűjt műtárgyakat, és nem váltja ki a meglévő emlékezet-intézményeket. Ehelyett egy digitális tér, amely Wikimedia-kompatibilis technológiákra épül, és lehetővé teszi a kulturális örökség többnyelvű bemutatását, kontextusba helyezését és összekapcsolását intézményi és nemzeti gyűjteményekkel. Bár ezzel nem váltjuk ki a hagyományos múzeumi vagy más intézményközi együttműködést, mégis fontos hiányt töltünk be. A pár ezer fős lélekszámú közösségek helyi intézményei, a várható közönség nagysága nem teszi lehetővé az olyan intézményközi együttműködést, ami anyagilag és szervezetileg megvalósíthatóvá tenné Bán Aladár szetu gyűjtéseinek egy fizikai térben történő bemutatását a finnországi, észtországi nemzeti gyűjteményekben és a Szetuföldön három falumúzeumban őrzött tárgyakkal közösen. Egy átfogó szetu, lív, karéliei kiállítás megrendezésére leginkább virtuális felületen látunk reális lehetőséget. A Wikimúzeumban legalább virtuálisan létrehozható egy olyan többnyelvű kiállítás formájában, amely szetu, köznyelvi észt, finn, magyar, angol és orosz nyelven is elérhető, és amelyet az oroszországi Pszkov megye szetu közösségei is meglátogathatnak akkor is, amikor a határok zárva vannak.

A *hagyományos lív viselet* című kiállítás finn, észt és lett forrásokból mutatja be a lív viselettörténetet. A mari kiállításunk – amelyet az Észt Rokon Népek Program mikroösztöndíja támogatott – pedig a mari kultúra iránt érdeklődő közösségek számára mutatja be mezei mari, észt, magyar, angol, orosz és részben holland nyelven, hogy milyen örökségi anyagok érhetők el főként észt, részben finn múzeumokban⁴. Továbbá elkezdtünk egy hasonló, magyar szempontból még relevánsabb kiállítást építeni szetu anyagokból (a Néprajzi Múzeum finnugor gyűjteményét megalapozó Bán Aladár expedíciók sok szetu anyagot tartalmaznak). A gyűjteményekhez bárki javasolhat kiegészítést, javítást, de szemben a Wikipédiával, csak a kurátorok hagyhatnak jóvá ilyen javaslatokat. Ez a modell, bár triviálisnak hangzik, nem az: a Wikimédia Alapítvány által fenntartott felületek ugyanis teljesen önkormányzóak, és azokat bárki szerkesztheti; ezt a lív, mari közösségek, múzeumok viszont általában érhetően nem tartják jónak. A mi megoldásunk egy olyan, technikailag és szemantikailag kompatibilis rendszer létrehozása volt, ami nem része a Wikimédia Alapítvány infrastruktúrájának, csak együttműködik azzal.

⁴ A mari virtuális kiállítás magyar változata a virtuális Wikimúzeumban: https://et.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:GLAM/Hagyom%C3%A1nyos_mari_viselet_virtu%C3%A1lis_ki%C3%A1ll%C3%ADt%C3%A1s/hu/2

Óvatosan nyitott magánkezdemenyezés

2025-re a Wikipédia és az azt megalapozó strukturált adatbázis, a Wikidata már nem tekinthetők pusztán „civil” vagy „önkéntes” projekteknek. A Wikidata több ezer hiteles forrást – köztük nemzeti könyvtárak által fenntartott névtereket, nagy könyvtárak, országos és regionális múzeumok, valamint statisztikai hivatalok adatállományait kapcsolja össze. Ebben a környezetben a nyílt tudásgráfokból való kimaradás már nem semleges állapot. Amelyik nyelven nem működnek a gráfok, azokon a nyelveken modern digitális szolgáltatások nem lesznek elérhetőek, és ezért az új generációk még kevésbé fogják használni a nyelvet.

A nyílt tudásgráfok és kompatibilis rendszerek használata egyes kisebbségi nyelvi közösségek számára mindennapi gyakorlattá vált. A walesi nemzeti könyvtár, vagy a Võro Intézet és közösség, és több számi közösség nagymértékben támaszkodnak erre a technológiára, és azokat a kisebbségi nyelv megőrzése és a kisebbségi nyelvű digitális szolgáltatások kialakítása motorjának tekintik. Ugyanakkor a lív vagy a mari közösségek kifejezetten rossz tapasztalatokat szereztek, és ezekben a rendszerekben kifejezetten a nyelvromlás és az entrópia eszközeit látják. Az elmúlt másfél évben sok munkát fordítottunk arra, hogy megértsük, mik voltak a sikerek és kudarcok okai.

Oroszországban magát a Wikimédiát is gyanakvással kezelik a hatóságok. Ilyen esetekben a platformon látható részvétel személyes vagy intézményi kockázatot hordozhat. A lív közösség pedig olyan mértékű nyelvvesztést élt át, hogy már nem reális egy önfenntartó, önkéntes szerkesztőkre, adminisztrátorokra és más minőségbiztosítási célú funkciókra épülő, háromlépcsős szerkesztői gárda toborzása. Az ilyen kis lélekszámú közösségekben nem az elkötelezettség hiánya, hanem a nyílt tudáson alapuló tudományos vagy civil közösségek szabályainak használatához szükséges kritikus tömeg hiánya jelenti a strukturális korlátot. Ezért hoztunk létre egy olyan privát Wikibase „klónt”, amely szervezetileg teljesen független a Wikimédia Alapítványtól, és bármilyen kormányzati szervtől, ugyanakkor teljesen azonos adatbáziskezelőfelületet használ. A Finnugor Adatmegosztási Teret tehát a Wikimedia felületekről leválasztva egy magánszervezet, a Reprex működteti.

Ezt a megoldást egy Horizon Europe kutatási és innovációs konzorcium keretében, a zenei területen alakítottuk ki. Az Open Music Europe projekt keretében egy olyan adatkormányzási és adatmegosztási modellt kellett kialakítanunk, amely egyszerre képes együttműködni a mindenki számára nyitott rendszerekkel – ilyen például a Wikidata vagy a MusicBrainz –, valamint a szigorú adatvédelmi korlátokkal dolgozó közös jogkezelő szervezetek adatbázisaival, például az Artis-jushoz hasonló intézményekkel, illetve örökségvédelmi szervezetekkel, mint amilyen a Hagyományok Háza. Az adatmegosztási terekben a használat és a hozzájárulás általában azok számára engedélyezett, akik elfogadják az adatmegosztási

tér szerződéses alapjait, és az adatmegosztás az adatvédelmi szabályok szerint nem szimmetrikus. Az európai projektünkben létrehozott szlovák nemzeti zenei adatmegosztási tér szabályainak letárgyalása és a gyakorlatba történő átültetése majdnem három évet vett igénybe.

A kulturális adattereket eddig általában olyan nagy nemzeti intézmények, mint a nemzeti könyvtárak vagy múzeumok kezdeményezték. Egy finnugor adatmegosztási tér esetében ennek jelentős akadályai volnának. A finn, észt és magyar nemzeti intézmények rendelkeznek finnugor alapgyűjteményekkel, de általában nem rendelkeznek a kisebb nyelveken beszélő, és a kultúrát ismerő kurátorokkal. Intézménypolitikai és geopolitikai okokból egy finn–észt–magyar állami kezdeményezésű tudásplatformmal sok EU-n kívüli, vagy az Oroszországi Föderáción kívüli szervezet nem tudna együttműködni. Ugyanakkor az EU-n belüli karéliei, lív, szetu, voro szervezetek mérete lényegesen egyszerűbb technikai, szervezeti megoldást kíván, mint egy állami intézmények közötti közös platform. Tehát egy olyan nem-kormányzati, magánkezdeményezést indítottunk, amit például észt állami szervezetek erkölcsileg és kisebb adományokkal segítettek, de nem tekintik azt a magukénak. A platformunk nyilvános, átlátható, és nem rekeszt ki senkit, de nem közkinccs, nem lehet mindenki a részese.

Azt a bonyolult, adatvédelmi, szellemi tulajdonvédelmi szabályokat figyelembe vevő adatmegosztási modellt gondoltuk tovább, ami nemzeti és nagy nemzetközi kulturális szereplők számára működőképesnek bizonyult, de úgy, hogy a kis szetu, lív, vagy más, jelentős intézményrendszerrel nem, legfeljebb egyesületekkel, önkormányzati vagy vállalati fenntartású gyűjteményekkel, vagy informális szervezetekkel rendelkező közösségek számára is működőképes legyen. Hogy a sok éves egyeztetéseknek elejét vegyük, a Finnugor Adatmegosztási Tér egyelőre meghívásos alapon, de nem zártan működik. A finnugric.net-en minden olvasható, amit velünk megosztottak, de egyelőre csak azok tölthetnek be újabb adatokat a rendszerbe, akik akár meghívásra, akár saját kezdeményezésre hozzánk fordulnak, és akikkel az adatcsere szabályairól meg tudunk állapodni. Ez természetesen eltér a nyílt tudásrendszerek szabályaitól. Abból indultunk ki, hogy azok az intézmények, például a finn és észt múzeumok, amelyek számára a nyílt rendszerek elfogadhatók, már úgyis használják azokat, akiknek pedig nem, azokkal óvatosan, kis lépésekkel kell új szabályokat kialakítanunk.

Az, hogy a Finnugor Adatmegosztási Tér jelenleg meghívásos alapon működik, részben a nehéz intézménypolitikai helyzet, részben az ezeket áthidaló „diplomáciai” egyeztetésekre szánható nagyon korlátozott erőforrásaink következménye. Azt reméljük, hogy adatmegosztási terünk egy olyan tudásmagot képez, amelyet idővel a finnugor kulturális intézmények, legyenek azok nemzeti, helyiek vagy civilek, birtokba vesznek, és közösen határozzák meg működési szabályait. Célunk egyértelműen nem a bezárás, hanem a fenntartható lépésekkel történő nyitás, aminek részeként ezúton is szeretnénk meghívni a Finnugor Világ

olvasóit: próbálják ki a rendszerünket, és tegyék a saját gyűjteményük katalógusát, vagy akár az egész gyűjteményt elérhetővé rajtunk keresztül más finnugor érdekeltségű szervezetek számára.

A Finnugor Adatmegosztási Tér egy civil, de tudományos igényű fórum, ami jelenleg a finnugric.net oldalon érhető el. Minden zenei leírás, film, viseleti tárgy, fénykép, publikáció mögött egy kattintással elérhető az adatbázis bejegyzés az adott tudáshordozóról. Örömmel vesszük, ha tanulók, tanárok, kutatók használják a munkánkat! Kifejezetten örülnénk annak, ha néprajzosok, nyelvészek, zenei kurátorok és aktivisták hang- vagy fényképanyagokkal, bibliográfiai jegyzékekkel, vagy lejátszási listákkal, vagy akár analóg magnófelvételekkel, fényképnegatívokkal keresnének meg minket. Filozófiánk nem a tulajdonba vétel, hanem a láthatóvá tétel és megosztás: platformunkon mindenki a saját maga által megszabott feltételekkel teheti közzé a kincseit. Mindez a még nem digitalizált állományokra is vonatkozik: amint ilyen értékes gyűjtemények létezéséről legalább tudomást szerzünk, a digitalizálás, a leírás és a hosszú távú megőrzés már szakértelemmel tervezhető válik, és előbb-utóbb forrásokat is lehet találni. Munkánk folytatásához természetesen Észtország, Finnország és Lettország mellett Magyarország is keresünk tudományos, közgyűjteményi és civil partnereket is.

Adatmegosztási terünk blogja a <https://finnugric.substack.com/> oldalon, tudományos leírásának megjelenés előtti változata a <https://doi.org/10.5281/zenodo.17938081> címen, egy fényképválogatása a <https://www.instagram.com/finnugricnet/> címen, adatbázisa pedig a <https://finnugric.net/> oldalon érhető el.

Antal Dániel

✱

Utazás a Felső-Lozva vidékére

2025 nyarán Manysiföldön jártam, ahol két hetet töltöttem. Írásomban erről az útról szeretnék beszámolni, visszatekintve az utazással kapcsolatos praktikus részletekre is. Előljáróban annyit, hogy az utazás saját szervezésben történt, intézményi háttér nélkül; jómagam nyelvész vagy néprajzos képzettséggel nem rendelkező, ám a finnugor világ iránti lelkes érdeklődő vagyok.

Előzmények

Gyerekkoromtól fogva érdekelt a magyar őstörténet, így ehhez kapcsolódóan a finnugor/uráli nyelvrokonság is. Mivel a legközelebbi nyelvrokaink a manysik, így különösen ők izgatták a fantáziámat.

Még 1993-ban, a Szovjetunió felbomlása utáni kedvező utazási lehetőségekkel is élve, néhány társammal egy kis botanikai, néprajzi expedíciót szerveztünk az Orosz Távol-Keletre. Amikor közel másfél hónap után visszafelé vonatoztunk Szibériában, megfordult a fejemben, hogy valahol az Urál előtt elválok a többiektől, és felmegyek északra, „a manysik közé” néhány hétre – de aztán inkább a kényelmes hazatérést választottam...

Az élet, és egy még régebbi szenvedélyem, a földrajz, végül úgy hozta, hogy geográfusi végzettséget szereztem, de a manysik továbbra is ott maradtak a horizontomon. Néhány évvel ezelőtt egy aukción szerencsésen hozzám került Munkácsi Bernátnak egy irathagyatéka, melyből különösen az 1888–89-es manysiföldi utazása során, részben terepi viszonyok között, professzorához, Budenz Józsefhez írt levelei, levelezőlapjai a legizgalmasabbak.⁵ Ez a fejlemény is tovább inspirált; elkezdtem a manysi nyelvvel jobban ismerkedni, előbb hazai, majd külföldi szakirodalom alapján. Rátaláltam a *Lúimá Szériposz* nevű, manysi nyelven megjelenő újságra, melynek élő nyelvénye vált ezután a tanuláshoz fő forrásává. Közben folyton kísért a manysiföldi utazás gondolata. Végül a döntő lökést a 2025. évi, Debrecenben megrendezésre került Finnugor Szeminárium adta, melyen Maticsák Sándor professzor szíves meghívásának köszönhetően, én is jelen lehettem. A szeminárium május 31-én ért véget, én pedig pár nappal később már nekifogtam az utazás konkrét megszervezésének.

Három dolgot kellett elsődlegesen eldöntenem: milyen útvonalon utazok Manysiföldre, ott pontosan mely helyekre szeretnék elmenni és mennyi időt tartózkodni ott. Miután kiderült, hogy a kétféle lehetséges vízum közül a „hagyományos”-nak a megszerzése kissé bonyodalmas (pl. meghívólevelet is kérnek), ezért az e-vízum mellett döntöttem – ezt könnyebben megadják, viszont csak 16 napos ott-tartózkodásra jogosít.

Az időkorlát nagyban befolyásolta a felkereshető helyek számát, így azzal terveztem, hogy látogatásomat csak a Felső-Lozva vidékére korlátozom. Manysiföldnek ezen a részén mintegy 100-150 főnyi manysi él,⁶ többnyire falvakban és erdei telepeken. Mindeközben több lehetséges megközelítési útvonalnak is utánanéztem, végül a Budapest–Jereván–Jekatyerinburg repülőút tűnt a legideálisabb-

⁵ Ennek az anyagnak a feldolgozását a közeli jövőben szeretném elvégezni.

⁶ A Felső-Lozva vidéke közigazgatásilag a Szverdlovszki területen található, ahol a legutóbbi, 2021-es népszámlálás során 334-en mondták magukat manysinak, ebből a statisztika szerint 92-en beszéltek manysiul (https://rosstat.gov.ru/vpn/2020/Tom5_Nacionalnyj_sostav_i_vladenie_yazykami, 1. és 6. táblázat).

nak. Megvettem a repülőjegyeket, megkötöttem a vízumhoz szükséges kötelező biztosítást egy interneten talált oroszországi biztosítóval, majd beadtam a vízumkérelmemet, bízva a pozitív válaszban. Három nappal később meg is kaptam a vízumot.

A hivatalos teendők mellett próbáltam kapcsolati hálót kiépíteni manysiföldi tartózkodásom tervezett helyszínein. Még ez év tavaszán találkoztam Ruttkay-Miklán Eszterrel a Schmidt Éva Könyvtár 7. kötetének budapesti bemutatóján, akinek említettem utazási szándékomat (ekkor még csak általánosságban) – tőle kaptam a Moszkvában élő Anna Voronkova⁷ elérhetőségét, aki, Eszter elmondása szerint, a közelmúltban járt az általam kinézett területen, így potenciálisan friss információkkal szolgálhatott. Felvettem Annával a kapcsolatot, felvázolva neki az elképzelésemet, ő pedig számos, a Felső-Lozva vidékén élő manysi barátjának ismerősének adta meg az elérhetőségét. Megnézve ezen embereknek a lakhelyét a térképen, hamar rájöttem, hogy egyszerre nem is fogom tudni mindannyiójukat felkeresni – legalábbis a mostani utazásom alatt nem. Mindannyian érdekes embereknek tűntek, egyiküket „ismertem” is Youtube-videókról és internetes újságcikkekből. Végül kettőjükkel vettem fel a kapcsolatot, olyanokkal, akik azon útvonal mentén éltek, ahol utazni szándékoztam. Nagyon segítőkészeknek mutatkoztak, sikerült megbeszélnem velük a legfontosabbakat.

Mindeközben még intéznem kellett néhány helyen szállást – az oroszországi Ivgyel városában, Jerevánban és Tbilisziben (a visszautam során terveztem egy rövid grúziai látogatást is), illetve próbáltam oroszországi vonat- vagy buszjegyet szerezni. Ez utóbbival nem volt szerencsém, nyugati bankkártyákkal jelenleg nem lehet orosz szolgáltatóknál fizetni (a biztosítóm kivétel volt), így az a kérdés, hogy a Jekatyerinburgban történő leszállásom után mikor és mivel tudok továbbutazni a következő tervbe vett állomásomig, az onnan 520 km-re lévő Ivgyel városáig, nyitott maradt. A bizonytalanságot növelte, hogy Oroszországban sokszor előre elfogynak a vonat- és távolságibusz-jegyek az aznapi, de néha későbbi járatokra is, így, minden eshetőségre felkészülve, jekatyerinburgi szálláslehetőségeknek is utána kellett nézmem.

Indulás, a kezdeti napok

Mindezen előzmények után indultam el július 9-én Debrecenből. Aznap éjszaka repültem Ferihegyről, másnap hajnalban szálltam le Jerevánban. Az egész napot Jereván felfedezésével töltöttem, majd egy kis reptéri alvás után, másnap korán

⁷ Anna Voronkova finn és spanyol irodalmat fordít oroszra, emellett a Finno-Ugric Comics nevű kezdeményezés egyik ötletgazdája, amelynek célja a kisebb uráli nyelvű népek jobb láthatóságának, nyelvhasználati színterük bővítésének segítése képregényeken keresztül. A honlapjuk elérhetősége: <http://finnougriccomics.com/en/index.php>

reggel repültem tovább Jekatyerinburgba. Itt, érkezés után, az útlevelem kezelésekor félreállítottak, majd egy szobába kísérték, ahol három egyenruhás kikérdezett a szándékaim felől (miután mondtam nekik, hogy szeretnék olyan területre menni, ahol manysik élnek, a legfurcsább kérdésük az volt, hogy van-e nálam sámánruha...), és átnézték a telefonomon lévő tartalmakat is. Ezt követően visszakaptam az útlevelem és elhagyhattam a repülőteret. A városba érve első dolgom volt buszjegyet nézni – szerencsére még volt jegy Ivgyelbe az aznap éjszakai buszra, így meg is vettem a még otthonról hozott kevés rubelemből. Ezután rubelt váltottam, és az esti buszindulásig hátralévő időt nézelődéssel, metrózással töltöttem Oroszország negyedik legnagyobb városában.

Másnap kora reggel ért a buszunk Ivgyelbe (*Szapsza*⁸). Érkezés után egyből a szállodámba mentem, kifizettem két éjszakát, majd rövid alvás után elindultam a kisváros felfedezésére. A főtéren, a Lenin-szobor közelében van egy nagyon jó helytörténeti múzeum, ahol, egyéb gyűjtemények mellett, egy teremben manysi tematikájú kiállítás is látható, főleg néprajzi, de régészeti anyagokkal is. Itt szerencsémre mellém szegődött a múzeum egyik dolgozója, Ilja Tremboveckij, akivel hosszasan elbeszélgettünk a gyűjteményről, manysikról, magyarokról, történelemről.

Ivgyelben már láttam őslakos szibériai embereket, akik talán manysik voltak, de nem kerültem velük közvetlen kapcsolatba. Meglátogattam a település határában lévő ligetet, amely ősi manysi temetkezési hely volt; sajnos a közeli Persino falu (*Tórah-pávöl*), megtekintésére, ahol Munkácsi Bernát hosszabb időt töltött munkával, már nem maradt időm.

Az érkezésem utáni harmadnap indultam tovább menetrend szerinti busszal az innen 25 km-re lévő Polunocsnoje (*Polunocsnij*) faluba, ahol egy manysi család házában várt szállás. A családfőnek, Natalja Gridnyevának épp több napra el kellett utaznia, így helyette iskolás korú fia fogadott – ő egy kicsit beszélt manysiuul (ő volt egyben az is, akivel életemben először beszéltem manysiuul). Natasa csak oroszul tud, bár erős manysitudata van.

Polunocsnojében egy nagy méretű, modern bentlakásos iskola (intyernat) működik; a tágabb környékbeli manysi gyerekek itt kezdik iskolai életüket – legtöbbször beszél manysiuul, sőt, sokuk ekkor kerül először igazán orosz nyelvi közegbe; ugyancsak jó részüknek, talán legtöbbszörnek, ez az iskola egyben az a hely, ahonnan kikerülve már inkább az orosz nyelvet használják a továbbiakban... Vendéglátóm fia, amikor nincs nyári szünet, akkor az innen mintegy 170 km-re délre fekvő Szerovban tanul, bentlakásos kadétiskolában (melynek elvégzése után elképzelhető, hogy még messzebb fog kerülni szülőföldjétől).

⁸ Zárójelben, dőlt betűvel a földrajzi nevek manysi megfelelői olvashatók. A manysi nevek átírásánál a magyar ábécé betűivel jelölt, hangzásban legközelebbinek gondolt alakot adtam meg; az itt megadottaktól némileg eltérő változatok is használhatók.

Időközben Natasa, távollétében is, elintézte, hogy másnap egy terepjáró teherautóval tovább tudjak utazni a mintegy 110 km-re északra lévő Usmába. Csatlakozott a „járathoz” a fia, egy másik manysi srác és egy manysi nő, Irina is. Vásároltunk többnapos ételmezt, szűnyogriasztó sprét és egyéb szükséges dolgokat a helyi boltban, mivel Usmában nincs semmilyen vásárlási lehetőség, és este tízkor, még világosban, nekiindultunk a tajgai földútnak. Útközben több folyón keresztül gázolva, Vizsaj telep érintésével, éjszaka kettőkor érkezünk Usmába.

Manysik között, Usmában

Usma (*Viszumtöt*) egy manysik által lakott telep a Lozva folyó (*Lúszum[já]*) partján, tíz házzal, mellettük kisebb melléképületekkel, körülötte őserdővel, a háttérben pedig az Urál vonulatával. A házakat a kormány építtette 2007-ben, miután az innen mintegy 10 km-re lévő Treszkolje telep (*Kéraszkolönjá[-pávöl]*) leégett. Az Usmában élő manysik onnan települtek át az új házakba. Ma kizárólag manysik élnek itt életvitelszerűen. Jelenleg, a tanítási időszakban, amikor a helyi gyerekek innen messze, bentlakásos iskolában vannak, nyolc fő lakik az itteni házakban. Nyáron, a gyerekekkel és a turisták jelenlétével nagyobb az élet. Usma korábban a Gulag egyik „szigete” volt, a régi gerendaépületek romjai ma is láthatók a mai teleptől nem messze, az erdőben.

Az elkövetkező egy hetet itt szándékoztam tölteni. Szállásom egy rönkházban volt, melyet általában orosz turistáknak adott ki Valerij Anyamov, aki a telepnek egyfajta vezetője. Ő a kevés manysi értelmiségi egyike; Szentpéterváron végzett az Állami Film- és Televíziós Intézetben, majd évekig televíziós operatőrként dolgozott Hanti-Manszijszkban, de a városi életet nem bírta megszokni, visszatért gyerekkora vidékére, ahol már jó ideje az Ivgyeli Tájvédelmi Körzet természetvédelmi őreként dolgozik, emellett turisták fogadásával, kalauzolásával foglalkozik. A turisták a szép, nyugodt környezet, a hely horgászási lehetőségei, illetve a híres-hírhedt Gyatlov-hágó közelsége miatt keresik fel Usmát (a Gyatlov-hágóhoz induló turisták kiindulási bázisa is ez a hely).

Bár voltak napelemek a telepen, és a házamban is voltak villanykapcsolók és konnektorok, áram nem volt, így a magammal hozott hordozható akkumulátor segítségével töltöttem a telefonomat (melyet főleg fényképezésre és tanuláshoz használtam). Vizet mindig a közeli Lozvából hoztam műanyag palackokban, a folyó vize forralás nélkül is iható volt. A konyhasarok része volt egy gázpalack, annak segítségével lehetett főzni; mosakodni pedig a telep egyik rönkházában berendezett bányában (szaunaszerű gőzfürdő) lehetett.

A telepen a manysi közösség gyakran látogatta egymást, az olykor felbukkanó orosz turistákat pedig főleg quadokon közlekedve lehetett látni. Nyinának, egy fiatal manysi nőnek a nyári konyhája afféle közösségi tér volt, naponta többen megfordultak ott, én is gyakran ültem le náluk – ilyenkor mindig teáztunk, de

megvendégelték hallal, frissen sült kenyérrel is, én pedig kekszet és egyéb bolti árut vittem cserébe. Nyina mindennap kiment a Lozvára, amely a házatól alig száz méterre folyt, és órákat töltött horgászással. Leginkább pért (lazacféle) fogott maga készítette müléggel, de csuka is gyakran akadt a horgára – a kifogott halak jelentős részét képezték az élelmiszerszükségletének. A pért nyersen – csak a bőrértől megfosztva és kibelevé – fogyasztották, nekem is így kínálták.

Az Usmában töltött napok során igyekeztem gyakorolni a manyisi nyelvet. A nyelvtudásom hiányosságai sajnos nem tették lehetővé a teljes értékű kommunikációt, de amit lehetett, próbáltam megtenni. Örültem, amikor mindkét irányba sikerült manyisiul szót értenünk, de legnagyobb élményem az volt, amikor őket hallottam egymás közt anyanyelvükön beszélni. Fantasztikus érzés, amikor az ember olyan nyelvet hall beszélni, „élni”, mely a magyarhoz legközelebbi nyelv, mégis ilyen messzire kell eljőnnie érte. Mindezt főleg annak tudatában, hogy ezernél kevesebben használják ezt a nyelvet...

Voltak csendesebb pillanatok is, melyeket a folyóparton ücsörgéssel, sétálással, elmélkedéssel töltöttem. Ezekben a napokban sikerült megszerveznem egy túrát a Gyatlov-hágóhoz, melyhez Irina Dunajeva – akivel együtt érkeztem Usmába a teherautón, s aki egyébként usmai lakos, Valera felesége – vállalkozott kíséromül. Irina ezen a vidéken született, anyanyelve a manyisi, oroszul csak iskolásként, az internátusban tanult meg. Úgy gondoltam, hogy az előttünk álló, együtt töltendő három nap remek alkalom lesz, hogy a manysitudásomat gyakoroljam, fejlesszem; az, hogy közben a Gyatlov-hágóhoz is elmegyünk, csak hab lesz a tortán.

A Gyatlov-hágó és a visszaút

Az út Usmából a hágóig összesen 55 km volt, melyből az első 30-at Valera Urál teherautóján tettük volna meg, ám az az indulás napján lerobbant, így gyorsan hívtak két embert, akik beüzemelték a telepen lévő, lánctalpas katonai szállítójárművet – így végül ezzel a tankszerű monstrummal indultunk utunkra a szokásos szibériai időben, este 10-kor. A tajgai úton éjfél körül értünk el egy rönkökből épült menedékházat, ahol megéjszakáztunk, majd másnap reggel gyalog folytattuk utunkat a hágó felé egy viszonylag széles ösvényen. Irina hozott magával egy puskát is a medvék ellen, melyet ugyan nem kellett használnunk, de útközben egy helyen egy hatalmas medve nyomait láttuk a sárban: az állat néhány órával azelőtt járhatott arra, velünk szembe jövet, így tőle már nem kellett tartanunk...

A hágón való tartózkodás spirituális élmény volt. A hely szelleme kísért. Nemcsak a szerencsétlenül járt túrázók „vannak jelen”, de a hágó fölötti hegy manyisi neve – *Holat sáhöl*, azaz Holtak hegye – is hozzáad a hangulathoz. Mindehhez pazar kilátás járul az Urál környező csúcsaira.

A visszaút jóval nehezebbnek bizonyult a felfelé menetnél, ugyanis lefelé egy keskeny, régi manyisi ösvényt használtunk, mely az Auszpija folyó (*Ávöszpijá*) mentén haladt (ezen jött fel a Gyatlov-csoport is). Gyakran kereszteltünk vize nyós részeket, egy helyen át is kellett lábalnunk az időközben szélesre duzzadt folyón. Irinán látszott, hogy a vérében van az erdőjárás.

A teljes túra végül négy napunkba került, mert a legutolsó 30 km-en minket visszavinni leszerelt teherautó nem érkezett meg, hiába vártunk rá egy fél napot a legutolsó táborhelyünkön. Másnap elindultunk gyalog, de szerencsére útközben fel tudtunk kérezkedni egy terepjárós társaság egyik autójába, akik bevittek minket Usmába.

A visszaérkezés után hamar kiderült, hogy, előzetes várakozásaimmal ellentétben, nem számíthatok arra, hogy még nekem megfelelő időn belül kapok fuvart Usmából vissza Ivgyelbe (ahonnan már volt buszjegyem Jekatyerinburgba). Szűk két nap múlva indult a repülőm Jekatyerinburgból Jerevánba, az orosz terepjárós társaság nemsokára indult tovább Ivgyel felé, így gyorsan kellett döntenem – csatlakoztam hozzájuk. Mindenkitől nem is sikerült elbúcsúznom, de muszáj volt menni. Estére értünk Ivgyelbe, ahol első dolgom volt a szállodában érdeklődni, szerencsére volt szabad szobájuk éjszakára. Másnap ismét meglátogattam a helytörténeti múzeumot, és végigfényképeztem a kiállított manyisi anyagot (sajnos az esetlegesen raktáron lévő darabokról elfeledkeztem érdeklődni), majd még egyszer kísétáltam az ősi manyisi temetkezési helyhez, este pedig indultam az éjszakai busszal vissza Jekatyerinburgba.

Reggel érkeztem a nagyvárosba, ahol csak annyi időm volt, hogy megvegyem a vonatjegyet a reptérig. Délután szálltam le Jerevánban, itt két napot töltöttem – jó volt levezetésképpen egy kis passzív városnézés, Jereván szerethető város. Majd egy kisbusszal átmentem Grúziába – útközben átkelve a Kis-Kaukázus vonulatán –, és megnéztem Tbiliszit. Innen két nap múltán utaztam vissza, újabb másfél napra Jerevánba, és az ezt követő reggelen repültem haza, Budapestre, ahonnan már csak egy könnyű vonatút várt rám Debrecenig.

Záró gondolatok

Összesen 22 napot voltam úton, melyből 13 napot töltöttem Manysiföldön. Az egész út hasznos volt számomra. „Feltérképeztem” az odajutási útvonalat, találkoztam manysikkal, némi képet kaptam róluk és az életükről; hallottam őket beszélni anyanyelvükön, és én is tudtam velük kommunikálni, gyakorolni a nyelvet; megismertem a természeti környezetet, melyben élnek – mindezek során értékes kapcsolatokra tettem szert.

Hatalmas inspirációs forrássá is vált az utazás. Legközelebb nagyobb nyelvi tudással, hosszabb időre, több nyelvterületre, érdemi munkatervvel lenne jó

visszamenni. Mindenesetre nemrég meghívást kaptam a Felső-Lozva vidékéről: „Gyere el hozzánk újra, éldegélj nálunk, ameddig akarsz, tanuld meg a nyelvet.”

Seres László

A beszéd és gondolkodás igéi az enyec nyelvekben

Írásomban az enyec nyelvek beszéd és gondolkodás kifejezésére szolgáló igéit gyűjtöm össze korpusz és szótár alapján.⁹ Az enyec és a nganaszan a magyar legtávolabbi rokonnyelvei. Noha még mindig aluldokumentáltak, ma már jelentős korpuszok állnak rendelkezésre (Shluinsky et al. 2024a, Brykina et al. 2025), hogy a korábbiaknál mélyebb elemzéseket lehessen végezni. Ez a vizsgálat is olyan jelenségre koncentrál, amire korábban nem fordult figyelem.

A jelen tanulmány része egy nagyobb kutatásnak, amely az enyec idéző szerkezeire fókuszál: az alábbiakban felsorolt lexémák között vannak azok, amelyek mátrixigeként be tudják vezetni az idézett mondatot, illetve az azzal járó perspektívaváltást (l. Szeverényi–Sipőcz 2019). Az idéző szerkezetekre azonban ez a tanulmány csak érintőlegesen tér ki. Az alábbiakban bemutatott téma egy kutatás előzetes eredményeit ismerteti, amelyek később alapul szolgálhatnak más típusú vizsgálatoknak.

Munkám során elsősorban szemantikai szempontok alapján dolgoztam. Beszéd alatt olyan eseményt értek, amelynek résztvevői a beszélő, a címzett és az információ, kevésbé prototipikus esetben a topik és az eszköz (Szeverényi–Wagner-Nagy 2021: 137), illetve a benefaktor (Mihaljević 2011: 64). A beszélő általában a mondat alanya, amely az angolban és magyarban például nominatívusban áll, a címzett pedig az indirekt tárgy datívusban, vagy valamilyen hasonló esetben. Az információ, amelyet a beszélő közöl, a direkt tárgy. A beszédet és gondolkodást kifejező igék indirekt tárgya a topik is lehet, amennyiben intranzitívak (Szeverényi–Wagner-Nagy 2021: 137–138). A gondolkodásigék, noha önálló lexikológiai kategóriát alkotnak, a beszédet kifejező igékéhez igen közel állnak, hiszen egyes

⁹ A Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-88-SZTE kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

értelmezések szerint a belső beszédre utalnak (*internal speech*, Güldemann 2008). Ezeknél azonban az információ mentális folyamatok, nem pedig beszéd során fogalmazódik meg.

A beszédet kifejező igék meghatározására Proost (2009: 912) szerint több definíció létezik. A tágabb értelmezés beszédaktusigék megnevezés alatt egy csoportba sorolja a „bármiféle verbális viselkedésre utaló” (2009: 912) igéket. A szűkebb meghatározás azonban csak azokat a lexémákat nevezi beszédaktusigéknek, amelyek beszélői attitűdöt fejeznek ki (pl. *ígér, tagad, állít*). Ez alatt „a beszélő hozzáállása a javaslatához, a beszélő szándéka, a beszélő előfeltevése” (2009: 912) értendő. Ezzel szemben, a fennmaradó lexémák a beszédigék kategóriájába szerveződnek, hiszen ezek nem fejeznek ki beszélői attitűdöt és kevésbé specifikusak (pl. *mond, kiált*). Munkám során a szűkebb definícióval dolgozom, és beszédigék alatt azokat az igéket értem, amelyek a „szándékos kommunikációs aktusra utalnak” (Zwicky 1971). Ennek ellenére célom mindhárom kategória elemeinek listázása és jelentés szerinti csoportosítása.

Noha az enyecben nem, egyik legközelebbi rokonnyelvében, a nganaszanban korábban végeztek a beszédet és gondolkodást kifejező igéket érintő vizsgálatot (Szeverényi–Wagner-Nagy 2021). Ennek eredményei szerint a nganaszanra jellemző, hogy sok beszédaktust kifejező ige hiányzik a rendszerből, és összességében nem beszélhetünk kiemelkedően számos beszéd- és gondolkodásigéről az esetben. Az alábbiakban ismertetem ennek a kutatásnak az eredményeit. Korpuszvizsgálat azt mutatja, hogy a nganaszanban összesen 16 beszéd- és beszédaktusige van, valamint négy gondolkodásige, amelyek szintén láthatók a felsorolásban. A szerzők hat, szemantikai alapú csoportra osztják a listázott elemeket, amelyeket az alábbiakban bemutatok.

- Általános beszédigék: csak a beszéd eseményét írják le.
munu- ~ *mun-* 'szól, mond', *buə-* 'beszél', *d'urimi-* 'beszél, mesél'
- Információigék: információ átadáskor használható igék.
d'ebtu- 'elmond', 'informál'
- Direktív igék: a megszólítottat cselekvésre felszólító igék.
kumun- 'mit mond?', *tal'ibi-* 'kérdez', 'rendel', 'kér'
- Hangerősség igéi, amelyeknek akár érzelmi töltetük is lehet.
ɣumaʔsu-, *ɣumiāsi-* 'alacsony hangon (halkan, nyugodtan) beszél', *nenintu-* 'suttog'
- Beszéd módját kifejező igék.
kira- 'kiabál, csörög', *berkiti-* 'kiabál', *laŋə-* 'kiált', *ɣaŋkəra-* 'kiált, sikít', *hu ʔaru-* 'szid', *d'omtu-* 'szid', *hiris-* 'káromkodik'.
- Gondolkodásigék.
natəmunu- 'feltételez', *siŋəri-* 'gondol', *siŋəruə-* 'gondolkozik róla', *duməir-* 'gondol'

(Szeverényi–Wagner-Nagy (2021) csoportosítása és adatai)

A szerzők említenek még néhány kategóriát, amelyekre nganaszan lexéma hiányában nem hoznak példát. Ilyenek a komisszív igék, ahova például az 'ígér' jelentésű lexémák tartoznának, valamint a kifejezetten az érzelmeket, esetleg az értékelést kifejező igék csoportja.

Noha léteznek kissé eltérő csoportosítások (pl. Proost 2009), kutatásom során a Szeverényi–Wagner-Nagy (2021) által használt csoportosítást követem. Munkám kiinduló hipotézise szerint az enyecben szintén nem számolhatunk nagy számú elemmel a vizsgált kategóriákban. Ez az eredmény nemcsak a közeli rokon nyelv mintája alapján várható, hanem azért is, mert például az enyec nyelv szövegeit vizsgálva nem gyakran találkozhatunk olyan szituációkkal, ahol valamilyen beszédaktus – köszönés, gratuláció, bókölés, bocsánatkérés – vagy részletesen kifejtett mentális folyamat van említve, körülírva. Ezáltal nem lenne meglepő, ha szükség hiányában nem rendelkeznenek sok ilyen eseményt kifejező lexémával.

Munkám során két forrásból dolgoztam. Az egyik az *INEL Enets Corpus* (Shluinsky et al. 2024a), amely mind tundrai, mind erdei enyec szövegeket tartalmaz, és műfajilag is változatos összetételű (folklórszövegek, dialógusok, élettörténetekről szóló szövegek, stb.). 218710 tokenből áll, szövegei pedig glosszákkal, hanganyagokkal és többnyelvű fordítással vannak ellátva (Shluinsky et al. 2024b). A korpusz találatait a 2025-ben megjelent erdei enyec szótár (*Forest Enets Dictionary*, Shluinsky 2025) felhasználásával egészítettem ki, amely, noha csak az egyik enyec nyelv szókincsét foglalja magában, így is számos beszédet és gondolkodást kifejező lexémát tartalmaz. Mivel a kutatás kizárólag másodlagos forrásokon alapul, így fennáll az esélye, hogy egyes igék nem kerültek bele az összesítésbe. Azonban úgy vélem, így is lehetséges átfogó képet nyújtani a témáról, hiszen a korpuszban és szótárban nem szereplő elemek használata valószínűleg marginálisabb.

A következő felsorolás az enyecben talált beszédigéket mutatja. Egyes igéknek több alakváltozata is van, ezeket gyakoriságukat tekintve csökkenő sorrendben sorolom fel. Az igék melletti számok az egyes alakok korpuszbéli előfordulását jelölik, illetve, amennyiben az adott lexéma a szótárban is előfordult, azt oldalszámmal együtt szintén jelzem. Vannak olyan elemek, amelyek több csoportba is besorolhatók jelentésük alapján. A példamondatok az enyec korpuszból származnak.

– Általános beszédigék:

Ide tartoznak a 'say', azaz 'mond, szól' és 'speak', azaz 'beszél' jelentésű igék. Ebben a csoportban van a leggyakoribb előfordulású ige, a *man-* / *mano-* 'mond' lexéma. A beszédesemény legáltalánosabb kifejezése mellett a nganaszhoz hasonlóan (Szeverényi–Wagner-Nagy 2021: 141–144) ez vezeti be a legtöbb idézett mondatot, illetve kifejezhet például kérdést, gondolkodást is.

man- (4706+szótár: 91 o.¹⁰), *mano-* (547) 'mond'
naado- (86) 'mond, beszél', *nae-* 'elkezd beszélni' (13), *naaro-* (1) 'mond, beszél',
baa- (20) 'mond, beszél, megbeszél', *baxar-* (18+szótár: 51 o.) 'elkezd beszélni,
megszólal', *baxara-* 'címez, szól valakihez' (2+szótár: 51 o.)
d'ol'eču- (7+szótár: 66 o.), *d'ureeču-* (2), *d'orir-* (szótár: 66 o.) 'beszél'
kaasazur- (1) 'beszél'
d'urakoza- 'nyenyecül beszél ('nyenyec' jelentésű névszó képzett alakja)' (szótár: 69 o.)

(1)	<i>baj</i>	<i>baj</i>	<i>nau-ɔne</i>	<i>naada</i>
	erdei.enyec	erdei.enyec	SZÓ-PROL.SG	beszél(ipfv).[3SG.S]

'Ő beszél erdei enyecül.'
(KIP_NVP_2010_CurrentAffairs_conv.KIP.122 (218))¹¹

– Információigék:

Ide soroltam a 'tell', azaz 'mond, szól' jelentésű igéket, amelyeknek jelentése az információ átadására vonatkozik.

bazes- (206+szótár: 52 o.), *bazir-* 'mond, beszél valamiről' (18), *bazeso-* 'mond, szól' (3), *bazelo-* 'kezd elmondani' (szótár: 52 o.)
kita- 'mond, beszél, elismétel' (37+szótár: 79 o.), *kitago-* 'mond, beszél, elismétel' (szótár: 79 o.), *kituzuso-* 'elismétel' (1)
nodora- 'informál, magyaráz' (szótár: 104 o.)

(2)	<i>ač-ɔu</i>	<i>šuzebiču-zo-na?</i>	<i>mu</i>	<i>šuzebiču-</i>	<i>bazes</i>
	apu-NOM.SG.EXCL1	mese-DST-OBL.SG.1PL	PLC	zo-na?	
				mese-DST-OBL.SG.1PL	mond(pfv). [IMP.2SG.S]

'Apu, egy mesét, na, mondj nekünk egy mesét!'
(BPN_2008_FathersTales_nar.006 (006))

– Direktív igék:

Ezek beszédaktust kifejező igék.

kar- (54+szótár: 74 o.), *karo-* (1), *kado-* (szótár: 75 o.) 'kér, hív'

¹⁰ Az első szám (4706) a korpuszban való előfordulás száma, a + szótár: oldalszám pedig azt, hogy Shluinsky szótárában (2025) hol található. Ha nem szerepel az adott szó után, az azt jelenti, hogy ebben a formában nem fordul elő a szótárban. Ahol pedig az első szám hiányzik, ott a Shluinsky et al. (2024a) enyec korpuszból hiányzik, és csak a szótárban található meg.

¹¹ A korpuszból vett példák elemzésén nem változtattam, csak az érthetőség kedvéért egyszerűsítettem néhol. A magyar fordításokat én készítettem.

tʔir- (48+szótár: 143 o.), *tʔira-* (1), *tʔido-* (szótár: 143 o.) 'kérdez', *tʔidur-* (szótár: 143 o.), *tʔisobe-* (3) 'kérdezősködik'
kaata- 'hív' (34+szótár: 74 o.)
ejto- 'kérdez, rendel, (házastársat kerít)' (19+szótár: 70 o.), *ejku-* (3), *ejta-* (1) 'kérdez'
pe- 'hív, kér' (16)
kənra- 'kérdez'(2)
tol'ite- 'ask' (1)
n'ida- (szótár: 106 o.) *n'idago-* (szótár: 106 o.) 'hív'
(kəz man- 'mit mond' (11))

(3) *nu gast'ej kaŋa-zʔ*
 hát vendég.[RUS] hív(pfv)-1SG.S
 'Hát, vendégeket hívtam.'
 (LND_SNI_2005_HowMyChildrenWereBorn_nar.LND.170 (212))

– Hangerősség igéi:
kəsob- 'suttog' (szótár: 83 o.)

– Beszédmódok igéi:
leuro- (20+szótár: 86 o.), *leulo-* (szótár: 86 o.), *leuta-* (szótár: 86 o.), *leuku-* (szótár: 86 o.) 'hív, kiabál, sír', *leəko-* (9) 'kiabál'
kazuzuro- (5), *kazuzta-* (2) 'szid, káromkodik'
čore- (1) 'kiabál'
paʔir- (szótár: 113 o.) 'félrebeszél'

(4) *təzo leur-e-ʔ* *Or'ol*
 így kiabál(pfv)-MD-1SG.MD Sas.[RUS]
 'Azt kiabálom: Sas!' (KIP_2008_GhostHand_nar.034 (034))

– Komisszív igék:
 Ezek szintén beszédaktusigék.

kəjbi- (23+szótár: 82 o.), *kəju-* (1) 'hazudik'
batur- (2+szótár: 51 o.), (*bato-VBLZ* (1)) 'ígér'

(5) *enčeuʔ kəjbi-ta-mʔ*
 emberek hazudik(ipfv)-PROB-3PL.S.PRM
 'Talán az emberek hazudnak.' (BNK_2008_IvanovsHistory_nar.129 (129))

– Gondolkodásigék:
biitur- (125+szótár: 54 o.), *biitulo-* (szótár: 54 o.) 'gondol(kozik)'
tasla- (25+szótár: 133 o.), *taslago-* (szótár: 133 o.) 'gondol, ért, magyaráz'
(dapust'im- (1), *dəpust'im-* (2) 'suppose')

(6) *an'i kudaxaa ŋul'i biituŋa*
 megint messze nagyon gondolkozik(ipfv).[3SG.S]
 'Nagyon sokáig gondolkozik.' (SIIP_2010_Nicknames_nar.174 (174))

A nganaszhoz képest az enyec anyagokban több beszédige található. Fontos megemlíteni, hogy a számot növeli az, hogy enyec alatt két, egymástól nagy mértékben különböző változatot értünk, amíg a nganasz nyelvjárásai között nincs akkora különbség. A listában külön lexémaként soroltam fel az egyes lexémák kissé eltérő, de ugyanolyan jelentésű alakváltozatait (pl. *naado-* – *naaro-*), továbbá az egy másik beszédigéből derivációs toldalékkal képzett lexémákat is (pl. *tʔido-* > *tʔir-*, l. Shluinsky 2025). Amit önálló lexémaként felsoroltam, az vagy a szótárban, vagy a korpuszban (vagy mindkettőben) megtalálható önálló tőként.

Ezeket leszámítva is látható, hogy van különbség a két nyelv lexikológiai kategóriái között. Az enyecben például több beszédaktusige jelenik meg a direktív igék csoportjában, illetve komisszív igék is megtalálhatók a nyelvben ('ígér', 'hazudik'). A felsorolt igék közül sok periférikus lehet az alacsony előfordulás alapján. Vannak azonban olyan jelentések is, amelyek csak a nganaszban vannak meg, az enyecben nem: ilyen például a 'feltételez' gondolkodásige – erre csak az oroszról átvett, ritkán használt ige található a korpuszban az enyec nyelvekben. Emellett, a direktív igék között felsorolt 'mit mond?' jelentésű *kəzman-* elem azért van zárójelben, mert a korpuszban ez igazából két külön elemként van elemezve. Erről részletesebben Mus ír (2020: 123), aki ezt a tundrai enyec szerkezetet megfelelteti a másik két északi számójéd nyelvben található, ugyan-ezen jelentésű igéknek. Az enyecben egyébként számos más beszédige van, amelyek etimológiailag szintén megfeleltethetők egy-egy nganasz igének, ilyen például a *man-* / *mano-* 'mond' (Janhunen 1977: 88).

Fontos azt is kiemelni, hogy nemcsak egy lexémával lehet kifejezni a beszéd vagy gondolkodás eseményét. A (7) mondatban például a suttogás beszéd-eseményét írja le a beszélő specifikus ige helyett határozószóval és egy általánosabb jelentésű beszédigével.

(7)
kaši-duʔ pəin d'adoko-j d'ori-bi-ʔ
 férfi- között óvatosan beszél-
 OBL.PL.3PL PRF-3PL.S

<i>čike</i>	<i>očiko</i>	<i>enčeu-ku</i>	<i>kaji-du?uj-ba?</i>
ez	rossz	ember-DIM1	hagy(pfv)-
			PTCP.PASS-NOM.SG.1 PL

'A férfiak suttogtak egymásnak: Ezt a rossz embert a régi sátorban hagyták.'

(SDA_1969_PoorMan_flk.018 (001.018))

Mint már említettem, a beszédigék közül több is előfordulhat idéző szerkezetben mátrix igeként, ahogyan azt a (4) és a (7) példa is mutatja.

Végezetül: Szeverényi és Wagner-Nagy (2021: 159) megemlítik Nuckolls pastaza kecsua nyelvhez kötődő elméletét a beszédaktusigékről (2018). Ebben a nyelvben nagyon kevés illokúciós beszédaktust jelölő ige van, cserébe viszont számos evidenciális jelölő, amelyekkel Nuckolls szerint le tudják írni azokat az eseményeket, amelyekre nincs külön lexémájuk (2018: 221). Noha a nganaszannal kapcsolatban nem állítják határozottan, hogy az elmélet vonatkoztatható lenne rá, tekintve, hogy Nuckolls nem is definiálja pontosan a „keves beszédige” fogalmát, elképzelhetőnek tartják, hogy a nganaszan reportatív evidenciális betölthetne hasonló funkciókat. Ezt az összefüggést erősíti, hogy a szintén gazdag igei morfológiával (pl. episztemikus jelölők) és morfológiai evidencialitással rendelkező nyelvként az enyecben is felmerülhet ez a magyarázat, ahol bár több beszédaktusige van, így is vannak hiányzó jelentések. Az enyec evidenciális rendszer kevésbé differenciált a nganaszanénál, amely három külön szuffixummal rendelkezik. Az enyec morfológiai evidencialitása egy auditív, valamint egy inferatív szuffixumból áll, utóbbi inferenciális, reportatív és miratív jelentés kifejezésére is alkalmas befejezett múlt időben (Urmancsijeva 2016). Emellett van egy, az uráli nyelvek tekintetében egyedülálló lexémája, a nem kanonikus jelentésű, idézést és a hallomás, következtetés forrását jelentésű *mañ* 'mond' partikula (Matić – Pakendorf 2013). Noha jelen kutatásomnak nem célja megvizsgálni az evidenciális markerek lehetséges efféle használatát, az enyec példája esetleg jól szolgálhat egy több nyelven átvívelő kutatás alapjaként ebben a témában is.

Vojter Kitty

Rövidítések

1 első személy	ipfv imperfektív tő
2 második személy	LOC lokatívsz
3 harmadik személy	MD reflexív-mediális ragozás
DIM1 diminutív 1	NOM alanyeset
DST desztinatív	OBL függő eset
EXCL1 exklamatív	pfv perfektív tő
IMP felszólító mód	PL többesszám

PLC helykitöltő elem	PROB probabilitív
PRF befejezett múlt	PTCP.PASS passzív igenév
PRM preszumptív	RUS orosz jövevényszó

Bibliográfia

- Brykina, Maria–Gusev, Valentin–Szeverényi, Sándor–Wagner-Nagy, Beáta 2025: *INEL Nganasan Corpus. 1.0.* [https://hdl.handle.net/11022/0000-0007-FE63-C 2025.12.16.]. Archivált in Hamburgi Egyetem. In: *The INEL corpora of indigenous Northern Eurasian languages.* [https://hdl.handle.net/11022/0000-0007-F45A-1 2025.12.16.]
- Güldemann, Tom 2008: *Quotative indexes in African languages: a synchronic and diachronic survey.* (= Empirical Approaches to Language Typology 34). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Janhunen, Juha 1977: *Samojedischer Wortschatz: gemeinsamojedische Etymologien.* (Castrenianumin toimitteita. 17.) Helsinki: Helsinki Egyetem.
- Matić, Dejan – Brigitte Pakendorf 2013: *Non-canonical SAY in Siberia 2013: Areal and genealogical patterns.* Studies in Language, 37/2. 356–412.
- Mihaljević, Milan 2011: Verba dicendi in Croatian Church Slavonic. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 54. 63–77.
- Mus, Nikolett 2020: The North Samoyedic interrogative verb meaning 'say what'. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 11(2). 119–136.
- Nuckolls, Janis B. 2018: *The interactional and cultural pragmatics of evidentiality in Pastaza Quichua.* In: Aikhenvald, Alexandra Y. (szerk.): *The Oxford handbook of evidentiality.* Oxford University Press: Oxford. 202–221.
- Proost, Kristel 2009: *Speech act verbs.* In: Allan, Keith – Brown, Keith (szerk.) 2009: *Concise encyclopedia of semantics.* Oxford: Elsevier. 912–917.
- Shluinsky et al. 2024a = Shluinsky, Andrey–Khanina, Olesya–Wagner-Nagy, Beáta 2024: *INEL Enets Corpus. 1.0.* [https://hdl.handle.net/11022/0000-0007-FE1D-C]. Archivált in: Universität Hamburg. In: *The INEL corpora of indigenous Northern Eurasian languages.* [https://hdl.handle.net/11022/0000-0007-F45A-1]
- Shluinsky et al. 2024b = Shluinsky, Andrey–Arhipov, Alexandre 2024: *User's guide to INEL Enets Corpus. Working Papers in Corpus Linguistics and Digital Technologies: Analyses and methodology.* University of Szeged, Department of Finno-Ugric Studies–Universität Hamburg, Zentrum für Sprachkorpora, Szeged–Hamburg.
- Shluinsky, Andrey 2025: *Forest Enets Dictionary.* Studia Uralo-altaica, SZTE Finnugor Nyelvtudományi Tanszék–SZTE Altajisztika Tanszék, Szeged.
- Szeverényi Sándor – Sipőcz Katalin 2019: Szibériai uráli nyelvek idéző szerkezei. *Nyelvelmélet és kontaktológia* 4. Pázmány Péter Katolikus Egyetem

- Bölcsezet- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, Piliscsaba, 2019: 127–146
- Szeverényi, Sándor–Wagner-Nagy, Beáta 2021: Verbs of speaking in Nganasan: A corpus-based approach. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 45.
- Urmancsijeva 2016 = Урманчиева А. Ю. 2016: Аналитические формы «модального инферентива» в лесном энецком. *Linguistica Uralica* 52. 122–140.
- Zwicky, Arnold M. 1971: In a manner of speaking. *Linguistic Inquiry* 2/2: 223–232.

Hogyan tanítják az észti iskolákban a finnugor nyelvrokonság témakörét?

Az észti oktatási rendszer az utóbbi évek PISA-felmérésein elért eredményei révén világszerte nagy figyelmet és elismerést vívott ki és mára Európa egyik legsikeresebb oktatási rendszerének számít. Az észtek körében a finnugor identitásnak is fontos szerepe van, ezért felmerül a kérdés: hogyan tanítják az észti iskolákban a finnugor nyelvrokonság témakörét és mit tanulhatunk az észti gyakorlatból ezen a téren? Ez a cikk betekintést nyújt az észti iskolarendszerbe, és összegzi, mit tudhatunk jelenleg a nyelvrokonság témakörének oktatásáról Észtiországban. Ennek megértéséhez először azonban röviden szükséges ismertetni Észtiország oktatási rendszerét.

Észtiországban a tankötelezettség 7 éves korban kezdődik, a tankötelezettség felső korhatára 2025-től 18 év. Az általános iskola 9 évfolyamos, a 7–15 éves korosztály számára nyújt alapfokú oktatást, három szakaszban (I. szakasz: 1–3. osztály, II. szakasz: 4–6. osztály, III. szakasz: 7–9. évfolyam). A 7–9. évfolyam az alsó középfoknak felel meg, amelyet záróvizsga zár le észti nyelvből, matematikából és egy választott tantárgyból. A felső középfokú oktatás 16 éves kortól kezdhető, és általában 19 éves korig tart. Az alapfokú oktatás során tantárgyak vannak, ám a gimnáziumi tantárgyak már kurzusokra bomlanak, ami elősegíti a tantárgyak, kompetenciák és a fejlesztendő ismeretek hatékonyabb ötvöztetését. A gimnázium elvégzéséhez összesen 96 kurzust kell teljesíteni. Ezenkívül a diákoknak egy választott témájú projektmunkát is el kell készíteniük, amely lehet kutatás is. Ez a feladat fejleszti a kritikus gondolkodást, az önállóságot, és előkészíti a diákokat az egyetemi tanulmányokra.

Észtiország nyelvi szempontból rendkívül sokszínű: a statisztikák szerint 243 nyelvet beszélnek anyanyelvüként. A lakosság 67%-a észti, 28%-a orosz anyanyel-

vű, ugyanakkor a nyelvi megoszlás területenként jelentősen eltér. Tallinnban az észti anyanyelvűek aránya 53%, az orosz anyanyelvűeké 38%, míg Narvában mindössze 6% észti és 85% orosz anyanyelvű él. A nyelvi sokszínűség részét képezik azok a finnugor kisebbségi nyelvek is, amelyeket a rendszerváltás előtt a Szovjetunió területéről érkezett közösségek beszélnek. Ennek következtében több finnugor nyelvű diaszpóra is kialakult Észtiországban.

Ez a sokszínű nyelvi háttér az oktatási rendszerre is jelentős hatással van. Korábban Észtiországban párhuzamosan működött észti és orosz tannyelvű oktatás, ez azonban az utóbbi években alapvetően megváltozott. A 2024/2025-ös tanévtől megkezdődött az észti nyelvű oktatásra való fokozatos átállás. Az intézkedés háttérében az OECD PISA-felmérések eredményei állnak, amelyek szerint az orosz anyanyelvű tanulók átlagosan legalább egy tanévvel vannak lemaradva az észti tannyelvű oktatásban részt vevő társaiktól. Az átállás célja, hogy minden Észtiországban élő gyermek – anyanyelvtől függetlenül – minőségi oktatásban részesüljön. Az észti Oktatásügyi Minisztérium célja az egységes észti nyelvű oktatás bevezetésével, hogy bővítse az orosz anyanyelvű gyermekek későbbi továbbtanulási és munkavállalási lehetőségeit, erősítse az ő állami identitásukat, és csökkentse az oktatási és társadalmi egyenlőtlenségeket.

Az észti nyelvű oktatásra való átállás 2024 őszén kezdődött az óvodákban, valamint az 1. és 4. évfolyamon. Ettől fogva minden kezdődő tanévben minden óvodát elkezdő csoportban, és az 1. illetve a 4. évfolyamot kezdő osztályban átállnak az észti nyelvű oktatásra. Ez az intézkedés a koalíciós megállapodás értelmében 2030-ig tart. Addigra minden közoktatási intézményben, egészen az 1. osztálytól a 12. osztályig észtiül fognak tanulni.

Az észti nyelvű oktatásra való átállással párhuzamosan megújult a nemzeti alaptanterv is, miközben az oktatás tartalmi szabályozásának alapelvei változatlanok maradtak. Az oktatás tartalmi szabályozása kétszintű: a központi nemzeti alaptanterv kereteit az iskolák saját helyi tantervekkel egészítik ki. A 2023-ban bevezetett alaptanterv nyolc kulcskompetencia fejlesztését helyezi a középpontba, és egységesen kötelező minden alap- és középfokú intézmény számára. Ezek közé tartozik például a kulturális kompetencia, a tanulásmódszertani készségek, vállalkozói kompetencia és a digitális írástudás is. Ugyanakkor az alkalmazott pedagógiai módszerek megválasztását az iskolákra és a pedagógusokra bízák, ami magas fokú tanári autonómiát és rugalmasabb munkavégzést tesz lehetővé.

Az idegen nyelvek oktatása terén is változások történtek. Az első idegen nyelv – jellemzően az angol – tanulása gyakran már az első osztályban elkezdődik, a második idegen nyelv oktatása pedig a 4–6. évfolyamon indul. Míg korábban ez szinte kizárólag az orosz nyelvet jelentette, 2022 óta központi elvárás, hogy az iskolák legalább két második idegen nyelvet kínáljanak. Ennek következtében egyre több új idegen nyelv jelent meg az észti iskolákban, és jelentősen megnőtt a finn nyelvet tanuló diákok száma is. Az észti–finn kulturális és gazdasági kapcsó-

latok hagyományosan szorosak, a finn nyelv növeli az észt fiatalok munkavállalási és tanulmányi lehetőségeit. Mivel az észt anyanyelvű tanulók számára a közeli nyelvrokonság miatt a finn nyelvből viszonylag gyorsan elérhető az általános iskola végére elvárt B1-es szint, a finn nyelv oktatása jelenleg kifejezetten erős pozícióban van az észt közoktatásban.

Bár az észtországi iskolák falai közt megjelent egy másik finnugor nyelv is, azért mégis fontos azt is áttekinteni, hogy a nemzeti alaptanterv mit vár el a pedagógusoktól a nyelvrokonság témakörének oktatásában. Ez a témakör a nemzeti alaptantervben az észt nyelvi tematika része, és több iskolafokon is megjelenik. Az észt nyelv és irodalom tantárgy tantervében a 4–6. osztályos tanulók megismerkednek az Észtországban beszélt nyelvekkel, valamint a rokon nyelvek és népek nevével. A 7–9. osztályban a hangsúly az észt nyelv eredetének, sajátosságainak és társadalmi szerepének megértésére helyeződik. A gimnáziumban a „Nyelv és társadalom” kurzus keretében a tanulók a nyelvrokonság és a nyelvcsaládok fogalmát tanulják, míg az irodalomórán a „Hagyomány és irodalom” kurzus a finnugor gyökereket és a folklórt emeli ki.

Az észt mint idegen nyelv tanterve a 4–6. osztályos szakaszban az „Észtország és a világ” témakörön belül ajánlja a finnugor népek bemutatását, az észt hagyományok és ünnepek, más népek szokásai és a szomszédos országok mellett.

A tantervnek megfelelően a témakör a tankönyvekben is megjelenik. Az észt nyelv és irodalom legelterjedtebb tankönyveiben a finnugor nyelvek és népek témája a 6. és a 9. osztályos anyagban szerepel, a gimnáziumi „Nyelv és társadalom” c. kurzus tankönyve pedig egy külön fejezetet szentel neki. Az észt mint idegen nyelv tankönyvekben általában nem jelenik meg, de a Teele című általános iskolai sorozat 5–6. osztályos kiadványa foglalkozik Finnországgal, például a Mikulás és a finn kultúra hasonlóságain keresztül. Egy gimnáziumi észt nyelv tankönyvben (Mangus és Simmul 2021: 64–65) szerepel a nyelvrokonság fogalma és az észt rokon nyelvei is, összhangban a nemzeti alaptanterv céljaival.

A finnugor témák feldolgozását több intézmény kiegészítő tananyagokkal is támogatja Észtországban. Az egyik legfőbb ilyen intézmény a Tallinnban működő Fenno-Ugria, melynek célja a finnugor nyelvek, népek és kultúrák népszerűsítése Észtországban. A Tallinni Egyetemmel együttműködésben 2022-ben *Utazás a finnugor világ körül* címmel kurzust indítottak. A kurzus fő céljai között szerepelt, hogy egyetemisták finnugor nyelvekről és népekről játékos ismertető eszközöket hozzanak létre. A kurzus keretében készült munkákat oktatási célra ki lehet kölcsönözni a Fenno-Ugria irodájából. Emellett 2024 tavaszán készültek még a Fenno-Ugria és a Videóps projektje keretében az új alaptanterv céljaival összeegyeztetett rövid oktatási célú videók a finnugor népekről. A tanórai munkát segíti továbbá Marju Vaher munkafüzete, amelyben az általános iskolai rajz és technika órákra finnugor népek hagyományaihoz kapcsolódóan készíthetnek az iskolások alkotásokat. Az Észt Nemzeti Múzeum (Eesti Rahva Muuseum) finn-

ugor témájú állandó kiállítása és az ehhez kapcsolódó videók illetve munkafüzet is hasznos segédeszköz a témát oktató pedagógusnak. A tartui Hõimulõimed civilszervezet többek között fiatalok bevonásával járul hozzá a finnugor népek népszerűsítéséhez. Tagjaik iskolákban is tartanak előadásokat, emellett honlapjukon számos fiataloknak szóló írás és zenei alkotás található, amelyek kiegészítő anyagnak jól használhatók lehetnének az észt órákon.

Így számos kiegészítő tananyag elérhető a nyelvrokonság és a finnugor népek témakörében, mivel azonban a pedagógusok az alaptanterv szerint szabadon választhatják meg a témákat és tananyagokat a tanulási célok eléréséhez, felmerül a kérdés, hogy a tanárok a gyakorlatban valóban foglalkoznak-e a rokon nyelvek és a finnugor népek témakörével, és ha igen, hogyan tanítják azt, illetve milyen segédanyagokat használnak hozzá.

Ennek megválaszolása céljából Agnes Lea és Sild Orsolya 2024-ben védte meg szakdolgozatát a Tartui Egyetemen. Ennek témája: hogyan tanítják az észt nyelv és irodalom illetve az észt mint idegen nyelv szakos tanárok, a nyelvrokonság témakörét az észt órákon?

Az anonim internetes kérdőívet Észtország-szerte összesen 84 észttanár töltötte ki: közülük 52 észt nyelv és irodalom, 32 pedig észt mint idegen nyelv tanár volt. A válaszadók 74%-a foglalkozik a finnugor népek és nyelvek témájával a tanóráin. Az észt nyelv és irodalom tanárok körében ez az arány jóval magasabb (88%) volt, mint az észtet második nyelvként tanító válaszadóknál (55%).

Az eredmények azt mutatják, hogy a téma tanórai megjelenítését jelentős mértékben befolyásolja a tanterv. Ezt mutatja, hogy a kutatásban résztvevő észt nyelv és irodalom tanárok közül (náluk az alaptantervben szerepel elérendő célként ennek a témakörnek az ismerete) 88% ismerteti ezt a témakört az óráin, és átlagosan egy évben 3,5 tanórát fordítanak a témakörre. Ezzel szemben az észt mint idegen nyelv szakos tanárok közül, (náluk a tantervben csak a nyelvi tudatosság témakörben között szerepel), mindössze 55% ismerteti ezt a témakört és évente átlagosan egy csoportban 2,6 tanórát fordít rá.

A kutatás eredményei szerint a finnugor népek és nyelvek tanítását gyakran akadályozza a tanterv túlszűfolttsága. Mivel túl sok témakör és fejlesztendő kompetencia szerepel a tantervben illetve a felvételi vagy az érettségi vizsgákon nem kéri számon ennek a témakörnek az ismeretét, ezért időhiány következtében ez a témakör kimaradhat. Sok észt mint második nyelv tanár úgy véli, hogy a téma nem releváns az orosz anyanyelvű tanulók számára, mivel a tanterv ezt nem írja elő kifejezetten és „a diákokat úgyse érdekelné”. Néhány tanár szerint a tanulók nem rendelkeznek elegendő észt nyelvtudással a téma megértéséhez. Az észt nyelv és irodalom tanárok a tanulók fiatal életkorát is megjelölték a téma elhagyásának okaként. Ugyanakkor több tanár is lehetőséget lát arra, hogy a rokon népek és nyelvek bemutatásával bővítsék a tanulók ismereteit az észt nyelv háttéréről és kulturális kapcsolatairól. Egyes tanárok fontosnak tartják, hogy a

diákok ne csak a finnek, hanem más népek és nyelvek megismerésére is lehetőséget kapjanak. Másrészről a válaszadók közül többen is kiemelték, hogy az iskolában a finn nyelv oktatásnak köszönhetően a diákoknak több lehetősége van ezzel a témakörrel megismerkedni illetve a finn nyelvtanár aktivitása hozzájárul ahhoz, hogy például rokon népek napját szervezzenek az iskolában.

Az osztálytermi tanulásszervezésben az észti nyelv és irodalom tanárok első-sorban különböző, főleg balti finn nyelvű szövegek olvasását és -fordítását, a filmvetítést (leggyakrabban Lennart Meri „*Veelinnurahvas*” című filmjét, A Pál utcai fiúkat vagy épp finn karácsonyi filmeket), valamint vendégelőadók meghívását részesítik előnyben. A vendégelőadók meghívása főként Tallinnban és Tartuban tanító tanárok körében volt népszerű válasz, ahol olyan finnugor témákkal foglalkozó intézmények működnek, mint a Fenno-Ugria és az Észt Nemzeti Múzeum. A tananyagok kiválasztásakor leginkább internetes forrásokra és tankönyvekre támaszkodnak. A témához kapcsolódó kiegészítő tananyagokként a kutatásban részt vevő tanárok elsősorban az Észt Nemzeti Múzeum „*Uurali kaja*” című kiállításához készült videókat és a Fenno-Ugria honlapját használják.

Ennek ellenére a tanárok jelentős többsége, azaz a 93%-a új tananyagokra tart igényt. A válaszadó tanárok között olyan is volt, aki kifejezetten a megfelelő segédeszközök hiánya miatt nem foglalkozik a finnugor népek és nyelvek témakörével. Mások sokféle tanulási tevékenységet és eszközt használnak, mégis szükségét érzik további tananyagoknak – például audiovizuális eszközöknek, interaktív térképeknek, az osztályterembe könnyen kirakható, megfelelő méretű nyelvcsaládfának és új feladatlapoknak –, valamint szakmai továbbképzéseknek. A kutatás eredményei alapján feltételezhető, hogy a tanárok jó részéhez nem jutnak el az elérhető kiegészítő tananyagok és a finnugor népek népszerűsítésével foglalkozó intézmények kínálta különböző lehetőségek.

Az észtsországi gyakorlat azt mutatja, hogy a finnugor nyelvrokonság tanítása intézményes keretek között jelen van az oktatásban, ugyanakkor a megvalósítás mértéke és módja nagymértékben függ a pedagógusok szakmai döntésétől, attitűdjétől, időkeretétől és a számukra ismert, rendelkezésre álló tananyagoktól. Az észti gyakorlat egyik legfontosabb tanulsága, hogy a finnugor nyelvrokonság tanítása nem elszigetelt ismeretanyagként jelenik meg, hanem az észti nyelvi és kulturális identitás tágabb kontextusába ágyazva. Emellett az is világosan látszik, hogy a tantervi keretek önmagukban nem elegendőek: a pedagógusok számára elérhető, jól strukturált, életkorhoz és nyelvi szinthez igazított tananyagok, valamint a szakmai támogatás kulcsszerepet játszanak abban, hogy a téma valóban megjelenjen a tanórákon. Az észti tapasztalatok arra is rámutatnak, hogy a nyelvrokonság tanítása akkor a legeredményesebb, ha nem kizárólag nyelvtörténeti ismeretként jelenik meg, hanem kulturális, társadalmi és kortárs kapcsolódásokon keresztül válik élővé a diákok számára.

Sild Orsolya

Sata vuotta – száz év

Ezzel a címmel szerveztek 2025. október 29-én ünnepi szemináriumot a Helsinki Egyetem Bölcsészettudományi Karán. Az intézményben ugyanis – némi szünettel – éppen száz éve, 1925 óta működik magyar lektor. A szeminárium fő szervezői Vecsernyés Ildikó lektor és Outi Tánzos docens voltak, élükön a finnugor nyelvek és kultúrák oktatásáért felelős professzorral, Riho Grünthallal (tulajdonképpen tanszékekről ma nem lehet beszélni a Helsinki Egyetemen, a korábbi egységeket nagy intézetekbe vonták össze).

A rendezvény helyszíne az egyetem Metsätalo nevű épülete volt, mely jelenleg a bölcsészkar intézeteinek ad otthont. Volt és jelenlegi hallgatók, lelkes magyarbarátok szinte zsúfolásig megtöltötték egy mintegy 80 főt befogadó előadótermet bizonyítékul annak, hogy a magyar oktatás iránt ma is jelentős az érdeklődés.

Az esemény szervezésében és finanszírozásában részt vett a helsinki Liszt Intézet is azzal, hogy vállalták a Magyarországról érkező előadók költségeinek fedezését, valamint ők látták vendégül a szeminárium hallgatóságát a kávészünetben és az esti fogadáson. Ez azért is volt kézenfekvő megoldás, mert a két intézmény egymás szomszédságában helyezkedik el Helsinki belvárosában. Nem mellesleg a Liszt Intézet munkatársai között is vannak korábbi magyar szakosok.

A program elején a helsinki magyar nagykövet, Breuer Klára üdvözölte a megjelenteket, valamint köszöntőt mondott a bölcsészkar dékánja, Pirjo Hiidenmaa is, aki diákkorában szintén járt magyar nyelvi kurzusra.

A magyar lektorátus történetét Riho Grünthal foglalta össze. Azzal kezdte előadását, hogy a magyar oktatás már a 19. század közepén, August Ahlqvist professzorsága idején része volt a finn szakos tanulmányoknak. A kurzusokat kezdetben Oskar Blomstedt tartotta, aki doktori disszertációját a Halotti Beszéd elemzésének szentelte. Őt a lelkes magyarbarát, Antti Jalava követte, aki gimnáziumi tanári munkája mellett vállalta az egyetemi órákat. Nem volt könnyű dolga. Egyik levelében arra panaszkodott, a félév végére egy húsz fős csoport létszáma ötre apadt. Jalava 1909-ben bekövetkezett halála után a magyar nyelv iránti érdeklődést Yrjö Wichmann professzor nyelvtudományi és irodalmi előadásai tartották ébren.

A magyaroktatás 1925-ben kapott új lendületet, amikor a két állam megállapodása értelmében Magyarországról küldött lektor került a Helsinki Egyetemre Weöres Gyula személyében. Ennek a jubileumát ünnepeljük éppen. Az oktatás támogatására könyv- és folyóiratadományok is érkeztek, ami ahhoz vezetett, hogy 1928-ban létrejött a Magyar Tanszék (Unkarilainen laitost), melynek könyvtára addigra 1800 kötetből állt.

Weöres Gyula 1942-ig töltötte be a magyar lektori posztot. Utódjául Fazekas Jenőt (1942–44) választották. A háború alatt megszakadt a Magyarországról

küldött lektorok sora, ekkor finnországi tanárok pótolták a hiányt, Viljo Tervonen (1944–47) és Garam Lajos (1947–59) személyében. A változást az 1959-ben aláírt finn–magyar kulturális csereegyezmény jelentette, melynek keretében újból érkezettek lektorok Magyarországról. Sorban a következők voltak: Lavotha Ödön (1959–63), Nyirkos István (1963–67), Szabó László (1967–69), Keresztes László (1969–75), Márk Tamás (1975–81), Révay Valéria (1981–84), Csepregi Márta (1984–90), Márk Katalin (1990–94), Máté József (1994–98), Richly Gábor (1999–2003). Őt Vecsernyés Ildikó követte (2003–). A vendéglektorok mellett Gerevich-Kopteff Éva óraadóként már 1978-tól tartott kurzusokat, 1995-től pedig nyugdíjba vonulásáig, 2011-ig állandósított magyar lektorként vett részt az oktatásban. Rajtuk kívül Hannu Launonen tartott irodalmi speciális kollégiumokat. Az utóbbi években Anna Tarvainen is bekapcsolódott az oktatásba előbb műfordítói szemináriumok vezetésével, Gerevich-Kopteff Éva nyugdíjba menetele után pedig ő vállalta a magyar irodalom oktatását.

Az 1980-as évek elején szintén kétoldalú megállapodás alapján vendégprofesszori állást is létesítettek a Helsinki Egyetemen. Elsőként Gombár Endre oktatott egy tanéven keresztül (1982–83). Később nyelvészek és irodalmárok váltogatták egymást: Szathmári István (1983–89), Görömbei András (1989–92), Imre László (1992–96), Tolcsvai Nagy Gábor (1996–2000), Csepregi Márta (2000–02), Kovács Magdolna (2002–23). A 2000-es évek elején a Helsinki Egyetem – többek között arra hivatkozva, hogy így biztosabban meg tudja őrizni az állásokat – véglegesítette vendégoktatóit, így Vecsernyés Ildikó és Kovács Magdolna megbízatása határozatlan időre szól, s az ő távozásuk után nyílt pályázaton választják az utódjukat. Így lett Kovács Magdolna utóda 2023-ban Outi Tanczos, akinek a beosztása *yliopistonlehtori*, ami nagyjából a magyar egyetemi docensi beosztásnak felel meg.

A jubileumi esemény szervezői Magyarországról két korábbi lektort hívtak meg, Richly Gábort és engem. Az én feladatom az volt, hogy a magyar nyelvnek a finnugrisztikában betöltött szerepéről beszéljek, azaz, hogy miért érdemes magyarul tudni egy finnugristának. A szűkös időkeret csak arra adott lehetőséget, hogy hangsúlyozzam: a legrégebbi nyelvm emlékek magyarul íródtak, a finn és a magyar olyan távoli rokon nyelvek, hogy közös őstüket keresve egészen a finnugor alapnyelvig kell visszamennünk, valamint, hogy a finn és a magyar egyezéseiből és különbségeiből tudunk következtetni a korábbi nyelvállapotokra. Ezenkívül röviden bemutattam három olyan friss magyar nyelvészeti kutatást, melyeknek finnugor vonatkozásai is vannak.

Richly Gábortól kapcsolattörténeti nézőpontú előadást kértek, így ő a helsinki magyar lektorátus történetét három szakaszra elkülönítve vázolta fel. Az alapítás a két háború közötti időszakra esett, amikor a frissen függetlenedett Finnország (és Észtország) meg a megcsonkított Magyarország keresett új partnereket, és e három ország egymásra találásának az alapja a nyelvrokonság, illetve a népro-

konsági eszme volt. A második szakaszban, az ideológiailag kettéosztott világban részben Kádár János és Urho Kekkonen jó kapcsolatának, tágabb nemzetközi törekvéseinek köszönhetően sokoldalú kulturális együttműködés épült ki a két ország között, aminek a magyar oktatás is nyertese lett (lektorok, majd vendég-tanárok küldése és fogadása, országos hungarológiai hálózat, a kultúrközpont megalapítása). A 21. században pedig az együttműködés már nem államok közötti kétoldalú szerződések keretében, hanem az európai integráció szintjén folyik. Ez előny és hátrány is egyben, de mint Richly Gábor előadásból kiderült, így is sok lehetősége van egy finn diáknak magyarul tanulni, részt venni a magyarországi hungarológiai oktatásban, mely ma már a magyar nyelv és kultúra sokoldalú ismeretére készít föl.

A szeminárium további megszólalói az utóbbi fél évszázad egy-egy időszakára tekintettek vissza. Gerevich-Kopteff Éva többévtizedes oktatómunkáját felidézve elmondta, hogy óráin a nyelvtanítás mellett fontos szerep jutott a magyar történelem, irodalom, képző- és zeneművészet megismertetésének. Körüljárta a kultúra történetének tanítását, annak szempontjait, lehetőségeit, jelentőségét, s azt is, milyen szerepe van a nyelvtanításban a kultúra ismeretének, hogyan kapcsolódik a nemzeti kultúra a világ kultúrájához. Beszélt az irodalom szerepéről a kultúrában, és arról is, hogy a magyar szak sok jelentős műfordítót nevelt fel, akik munkájukkal elősegítették a magyar irodalom alapos megismerését. Közéjük tartoznak két Nobel-díjas írónk finn fordítói is, Outi Hassi és Minnamari Sinisalo (sz. Pitkänen).

Irene Wichmann és Kaija Markus, akik az 1970-es, 80-as évek fordulóján jártak egyetemre, kezdetben a gyakorlati nyelvkönyv hiányát érezték. Ezt pótolta később Márk Tamás *Tessék magyarul* 1–2. című nyelvkönyve. Ennek első kötetét Kaija rongyosra tanulta, s a második kötet is tele van bejegyzésekkel. Kaija diákkorában kezdődött Szathmári István vendégtanári működése, mely meghatározó jelentőségű volt további tanulmányaira nézve. Azt is felidéztek az előadók, hogy a professzor úr nehezen szokott a finn konyhához, nagyon hiányzott neki a magyar kenyér és a szalonna.

Az utóbbi húsz év eseményeit és eredményeit Kovács Magdolna és Vecsernyés Ildikó szedte csokorba. A kiadványok, hazai és nemzetközi projektek között talán a legjelentősebb a *Finn–magyar szótár* elkészülte, melynek szerkesztésében mindketten részt vettek. A tanszék hallgatói közül kerültek ki a későbbi műfordítók, a kulturális szférában dolgozó Magyarország-szakértők. Egészen a legutóbbi időkig népszerűek voltak a tanulmányutak, különösen a magyar mint idegen nyelv tanári képzéshez szükséges tanítási gyakorlat, melyet magyarországi egyetemen is lehetett abszolválni. Mostanában viszont kisebb számban érkeznek finn diákok hazánkba. Ennek két oka van. Egyrészt az, hogy a mostani finn rendszer arra ösztönzi a hallgatókat, hogy minél hamarabb diplomát szerezzenek, s

ebbe nem fér bele hosszabb külföldi tartózkodás, másrészt pedig az, hogy számos magyarországi egyetem ki van zárva az Erasmus diákcseréből.

A szemináriumot panelbeszélgetés zárta, melynek a moderátora Anna Tarvainen volt, résztvevői pedig Jatta, azaz Marjatta Manni-Hämäläinen, a Finn–Magyar Társaság korábbi főtitkára, Heini Lehtonen finn nyelvész, többnyelvűség kutató, valamint Janne Seppänen nyelvtanár, Dél-Ázsia kutató. Mindhárman más-más nemzedékhez tartoznak. Az első kérdés az volt, hogyan kerültek kapcsolatba a magyar nyelvvel és kultúrával. Jatta a Jancsó-filmeken keresztül, Heini mindig is vonzódott a nyelvekhez, Jannét pedig Bartók Béla zenéje nyűgözte le, és azért kezdett el magyarul tanulni, mert meg akarta érteni *A Kékszakállú herceg vára* című opera szövegét. Arra a kérdésre, hogy miért érdemes magyarul tanulni, az első válasz az volt, hogy egy kultúrát annak a nyelvén lehet a legjobban megismerni. Ezenkívül abban is egyetértettek a beszélgetés résztvevői, hogy nem kell mindenben társadalmi hasznosságot keresni, nyelvet (magyar nyelvet is) tanulhat bárki a saját öröme.

A szeminárium végén korábbi magyar lektorok videóüdvözleteit láthattuk. A legidősebb, még élő lektorral, Keresztes Lászlóval Riho Grünthal készített hosszú, kétórás interjút, ebből kaptunk néhány perces ízelítőt. Megtudtuk belőle többek között azt, hogy az 1960-as évek végén Helsinki álmos kisváros volt, ahol lámpák helyett rendőrök irányították a forgalmat. Rajta kívül Révay Valéria küldött videós, Márk Katalin és Máté József pedig írásos üdvözlőt.

Az esti fogadáson még egy meglepetés várta a résztvevőket: a jubileumra egy új könyv is megjelent, melynek címe *Kurkistuksia unkarilaiseen nykykulttuuriin* (Bepillantás a kortárs magyar kultúrába). Outi Tanczos és Vecsernyés Ildikó szerkesztette, a Helsinki Egyetem Finnugor és Északi Intézete adta ki.¹² Az igényes kiállítású, sok képpel illusztrált kötet tizenöt fejezetet tartalmaz, melyekben elsősorban magyar szakemberek mutatják be a mai magyar kultúra egy-egy szeletét. Helyet kap az összeállításban az irodalom (gyermek-, női, határon túli és fordításirodalom) és a zene (klasszikus és popzene) mellett a képző- és építőművészet, a film, a színház, a múzeumok világa, a természetjárás és a magyar ünnepi szokások témája. A tanulmányokat a magyarul tanuló diákok fordították finnre. Ez egyrészt tiszteletre méltó és önbizalomra okot adó egyéni teljesítmény, másrészt közösségi élmény is volt számukra, hiszen a munka részben a balatonfüredi fordítóházban zajlott.

A nap folyamán többször eszembe jutott egy eset, mely 2002-ben történt meg velem, amikor vendégtanár voltam Helsinkiben. Egy ismerősöm révén lehetőségem nyílt ellátogatni a Finn Parlament épületébe, sőt találkozhattam a képviselőház elnökével, aki akkor Riitta Uosukainen volt. Ajándékként a Kalevala Baráti Kör által kiadott *Tavaszi szél – Kevätkuuli* című népdalgyűjteményt vittem ma-

¹² Interneten is elérhető az egyetem honlapján, itt: <http://hdl.handle.net/10138/603083>

gammal, melyben finn és magyar népdalok szerepelnek a másik nyelvre való fordításukkal együtt¹³. A házelnök asszony kinyitotta a füzetet, és ezt kérdezte: „Benne van a Gerencséri utca?” Kiderült, hogy finn szakos egyetemistaként magyar órákra is járt, és az akkori lektor, Nyirkos István rendszeresen tanított a hallgatóknak magyar népdalokat – úgy látszik, nem hiába, hiszen egyesek évtizedek múlva is emlékeztek rájuk.

Csepregi Márta

Krónika

Rokon Népek Napja 2025

Ebből az alkalomból a Reguly Társaság, a Magyar–Észt Társaság és az ELTE Finnugor Tanszéke közösen rendezett ünnepséget október 17-én az ELTE Múzeum körüli épületében, az észti kultúra jegyében.

A megjelenteket a Reguly Társaság nevében Szeverényi Sándor alelnök üdvözölte, megemlítve, hogy 2025-ben Észtország lett a legbarátságosabb ország. Majd átadta a szót Bereczki András tanszékvezetőnek, aki egyben a Magyar–Észt Társaság ügyvezető elnöke is. Bevezetőjében Bereczki András visszatekintett a finnugor mozgalom kezdeteire, szólt az észtek optimizmusáról és az ország gyors fejlődéséről, és bemutatta az ünnepség programját.

Az első előadó Leila Kimmel, az ELTE észti lektora volt, előadásának címe *Az észti könyv 500 éves jubileumán*.¹⁴ Leila Kimmel elmondta, hogy az első észti nyelvű könyv nem maradt meg, de van egy feljegyzés arról, hogy 1525-ben Lübeckben elégettek egy észti misekönyvet. Az első megmaradt észti nyelvű nyomtatott szöveg egy katekizmus töredéke 1535-ből. 1637-ből való az első észti nyelvtan, és 1739-ben jelent meg az első teljes bibliafordítás észti észt nyelven. A 19. században az észti nyelvű újságok és szépirodalom révén általánossá vált az írástudás, 1897-ben az észtek 97%-a tudott írni. Ma évente 2-3 ezer könyv jelenik meg, és ennek is köszönhetően igen élénk Észtország kulturális és irodalmi élete.

¹³ A Magyar Elektronikus Könyvtárban elérhető itt: <https://mek.oszk.hu/04200/04281/>

¹⁴ Tavaly júniusi számunkban már írtunk erről a témáról (FV 2025/2: 38–39).

Erről beszélt Rideg Béla az ELTE doktorandusza,¹⁵ *Észt irodalomtörténeti kaleidoszkóp – írók, költők a 19. és a 20. századból* c. előadásában. Az előadó arra törekedett, hogy szót ejtsen a legfontosabb szerzőkről, nem tagadva, hogy kiválasztásukban személyes ízlése is befolyásolta. Összességében jó képet kaptunk az utóbbi két évszázad észt irodalmáról.

Kreet Paljas filmesztéta, aki a budapesti Észt Intézet utolsó igazgatója volt, *Az új észt film* címmel adott elő. Elmondta, hogy 2024-ben 42 film készült Észtországban, részben állami támogatással, röviden bemutatott néhány játékfilmet, szólt az animációs és dokumentum filmekről, és arról is, hol lehet megnézni észt filmeket.

Az utolsó előadó Sild Orsolya az ELTE BTK mesterszakos hallgatója volt. Előadásának címe: *Hogyan tanítják a nyelvrokonság témakörét Észtországban?* Az előadó évekig élt Észtországban, ahol tanárként dolgozott. Az előadás ismeretétől eltekintek, mivel a szerző az írott változatot lapunk rendelkezésére bocsátotta, s az a mostani számunkban olvasható.

Emléktábla Paczolay Gyulának

Tavaly júniusi számunkban vettünk búcsút kedves kollégánktól, a közmondások kutatójától és Észtország nagy barátjától. (FV 2025/2: 12–15). Örömmel értesítjük olvasóinkat, hogy Ercsi városa megemlékezést rendezett és emléktáblát avatott november 3-án, díszpolgára születésének 95. évfordulója alkalmából.

A helsinki hungarológia 100 éve

Ezzel a címmel rendezett mini-konferenciát Pusztay János Badacsonyan 2025. december 11-én és 12-én. Mint ismeretes 1925-ben alakult a Helsinki Egyetem magyar lektorátusa, vagyis ekkor kezdte tevékenységét Helsinkiben Weöres Gyula, az első magyarországról küldött lektor. Erről az eseményről Helsinkiben is megemlékeztek, erről szól Csepregi Márta *Sata vuotta – száz év* című írása mostani számunkban. Pusztay János ígérete szerint a badacsonyi konferencián elhangzott előadások még ebben az évben nyomtatásban is megjelennek, még hozzá magyarul és finnül. Ezért itt csak nagyon röviden számolok be az elhangzottakról.

Richly Gábor a konferencia első napján tartott előadásában a finnországi hungarológia helyzetének tágabb összefüggéseit tárgyalta a húszas évektől a háború végéig, majd az 1959-ben megkötött kulturális csereegyezmény pozitív hatását és eredményeit ismertette, illetve a rendszerváltozás utáni helyzetet, megemlítve,

¹⁵ Aki néhány héttel később sikeresen védte meg észt irodalmi tárgyú doktori értekezését a Finnugor Tanszéken.

hogy 2013 óta a két ország között nincs ilyen egyezmény. Másnapi előadásában Richly a Klebelsberg emléké¹⁶ kapcsán arról beszélt, hogy milyen szerepet játszottak a finnek és az észtek Klebelsberg kultúrpolitikai koncepciójában és gyakorlati tevékenységében. Részletesen szólt Klebelsberg északi útjáról 1930 tavaszán, és ennek pozitív hatásáról.

A helsinki hungarológiáról Riho Grünthal professzor tartott, az elmúlt száz évet áttekintő előadást on-line formában. Keresztes László Weöres Gyulától 1975-ig tekintette át a helsinki magyaroktatást, Csepregi Márta pedig saját lektori tapasztalait ismertette a nyolcvanas évekből. Kovács Magdolna, aki 2002 és 2009 között volt a Helsinki Egyetem magyar vendégtanára, beszélt a magyar nyelv és kultúra szak új tantervéről, a fordítóképzésről és az új finn–magyar szótárról is.

A konferencián szó esett a Helsinkin kívüli magyaroktatásról is. A jyvaskyläi hungarológia sikereiben gazdag történetéről Tuomo Lahdelma, Keresztes László és Maticsák Sándor tartott előadást, 1970-es évekbeli turkui magyar lektori tapasztalatairól pedig Csúcs Sándor számolt be.

Maticsák Sándor a finneknek készült magyar nyelvkönyveket, illetve a finn–magyar és magyar–finn szótárakat mutatta be. Magam is meglepődtem azon, hogy 2005-ig 21 nyelvkönyv, 4 nyelvtan és 2 társalgási könyv készült finnek számára, ezen felül pedig a két nyelv után érdeklődők 11 szótárt használhatnak.

A jó hangulatú konferencián elhangzott még Bereczki András előadása Csekey István Finnországgal kapcsolatos írásairól. Mint ismeretes Csekey nyolc éven át működött Tartuban jogászprofesszorként, de élénken érdeklődött Finnország iránt is, ahol ezekben az években többször is járt.

Könyvbemutató a Nyelvtudományi Kutatóközpontban

2026. január 8-án mutatták be az *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* c. könyvsorozat XXXVII. kötetét. A kötet előbb-utóbb a Kutatóközpont honlapján olvasható lesz. Addig is célszerűnek látszott, hogy lapunkban is megemlékezzünk róla, hiszen egyebek mellett a kötet öt uralisztikai, vagyis az általánosan használt elnevezéssel élve, finnugrisztikai tanulmányt is tartalmaz. A könyvbemutatót a sorozat főszerkesztője, Surányi Balázs nyitotta meg, aki elmondta, hogy a kötet a magyar és más uráli nyelvek diakrón (történeti) kutatásával kapcsolatos tanulmányokat tartalmaz, változatos módszertani megközelítésben. A kötetet Cser András és Oszkó Beatrix szerkesztette. Közülük Cser András kapott szót, aki a 19. századtól tekintette át röviden a történeti nyelvtudomány fejlődését. Szólt az újabb kutatási területekről, és elmondta, hogy a kutatás segítésére számos adatbázis készült vagy van készülben. A kötet célja a történeti nyelvtudomány újabb

¹⁶ Klebelsberg Kunó (1875–1932) 1922-től 1931-ig volt vallás- és közoktatásügyi miniszter.

eredményeinek bemutatása. Összesen 12 tanulmány került bele, amelyek közül öt foglalkozik az uráli nyelvekkel, öt a magyarral és kettő tárgyal az indoeurópai nyelvek történetével kapcsolatos kérdéseket.

Ezután a kötet szerzői közül hárman kaptak szót, akik saját tanulmányuk eredményeit ismertették. Először a nálunk is jól ismert Sampsa Holopainen, a Helsinki Egyetem kutatója mutatta be tanulmányát, amelyben megvizsgálta az úgy nevezett nyugat uráli alapnyelv elméletét. Ennek hívei úgy vélik, hogy az uráli nyelvcsaládon belül a finn, a számi (lapp) és mordvin közös előzményre megy vissza, amelyet ők nyugat uráli alapnyelvnek neveznek. A szerző megvizsgálta az elmélet bizonyításaként felhozott 4 hangváltozást és arra az eredményre jutott, hogy bizonyító erejük nem meggyőző, és további kutatásokra van szükség.

Szeverényi Sándor, Társaságunk alelnöke, a Szegedi Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének vezetője az igeidők és az igei aspektusok kérdését vizsgálta az uráli nyelvekben, érintve az alapnyelvre feltett két időjel viszonyát is. Harmadikként Dér Csilla, a Nyelvtudományi Kutatóközpont főmunkatársa, a Károli Gáspár Református Egyetem docense ismertette a mellékmondatok önállósulását tárgyaló tanulmányát. Reméljük, hogy a kötet tanulmányai hamarosan olvashatók lesznek a kutatóközpont honlapján.

Ünnepi konferencia Csepregi Márta 75. születésnapja alkalmából

2026. január 15-én az ELTE Finnugor Tanszéke rendezte ezt a félnapos konferenciát, amelyen hat előadás hangzott el. Az előadók az ünnepelt tanítványi köréhez tartoznak, vagy közeli munkatársai, akik köszöntő szavaik után érdekes és változatos témákról adtak elő. A konferenciát F. Gulyás Nikolett nyitotta meg, és ő tartotta az első előadást is *Egy szintaktikai szerkezet születése* címmel. Az előadásban a keleti hanti ergatívuszról volt szó. Az ergatívusz olyan mondattani szerkezet elnevezése, amelyben a mondat alanya jelölt (vagyis lokatívuszban áll), a tárgy pedig jelöletlen. Az előadó bemutatta a szerkezet használatát és szólt a használatban mutatkozó ingadozásokról.

A következő előadást, Schön Zsófia a Müncheni Egyetem Finnugor Intézetének munkatársa on-line formában tartotta, *Hogyan kell(ene) élni? Jugáni hanti mesék tanulsága* címmel. Bevezetésül elmondta, hogy Csepregi Márta tanítványa volt, és az általa gyűjtött mesékből tanult meg hantiul. 2012 és 2016 között négyszer járt a hantiknál, összesen öt hónapot töltött el körükben. Jelenleg azt kutatja, hogy mit tanítanak a hanti mesék a helyes életmódról. 95 szöveg alapján vizsgálta a hantik körében kialakult tiltásokat. Ilyenek például, hogy tilos tulajdonnevet kimondani, sötétedés után nem szabad hangoskodni stb. Pontosan szabályozva van az ember és a tűz viszonya is. Nagyon érdekes előadás volt, a nem szakembereknek is illusztrálta, hogy milyen fontos a kihalóban lévő népek szellemi kultúrájának tanulmányozása.

Figyelmes olvasóink emlékezhetnek Vit Adamovsky nevére, amely az utóbbi időben többször is olvasható volt lapunk hasábjain, a hantikkal vagy Pápay József munkásságával kapcsolatban. A cseh származású Adamovsky Csepregi Márta doktorandusza, aki ezúttal Pápay hantiföldi kutatóútjának egyik – néprajzi szempontból fontos – epizódjáról számolt be. Pápay 1898. november 16-án részt vett egy nemzeti áldozaton, ahol többek közt előadták a fegyvertáncot is. Ezt először egy orosz orvos írta le 1833-ban, Reguly is látta 1845-ben, de nem írta le. Pápay 1905-ben megjelent útbeszámolójában írt róla, és a leírás valamint a hozzátartozó nyelvi anyag megtalálható a Bibliotheca Pápayensis VI. kötetében is (71–79). Pápay – váratlan halála miatt – jelentős terjedelmű kézzel írt anyagot hagyott hátra. Ezt Vértés Edit az említett sorozat hat kötetében fénymásolatban publikálta. Adamovskytól várható, hogy a nem könnyen olvasható szövegeket életre keltse.

Ezután két nyelvészeti előadás következett. Németh Szilvia *Ül, áll, fekszik – avagy mit csinálnak a manysi tárgyak, amikor csak vannak valahol* címmel arról beszélt, hogy az előadás címében említett igék a manysiban gyakran grammatizálódnak, vagyis kvázikopulaként viselkednek. Az előadó ezt számos szemléletes példán mutatta be.

Ruttkay-Miklós Eszter előadásának (*Ki-be, fel-le: a wüti ~ nik igeekötőpár használata a színjai hantiban*) példáit a Schmidt Éva gyűjtötte anyagból válogatta, és azt illusztrálta velük, hogy a tárgyalt igeekötők konkrét jelentése attól függ, hogy milyen helyre vonatkoznak.

Gugán Katalin előadásának címe a meghívóban egy kicsit rejtélyesen hangzott: *Ugorjunk?* A rejtélyt maga az előadó oldotta meg, elárulva, hogy amiről beszélni fog az *Töprengés az ugor alapnyelv létjogosultságának kérdéseiről*. Mint ismeretes Honti László többször is összefoglalta az ugor alapnyelv feltevése melletti (szókészleti, hangtani és grammatikai) érveket. Ezeket nem mindenki találta kielégítőnek, finn kutatók az elmúlt években kétségbe vonták az ugor alapnyelv megvoltát. Az előadó szerint hasonló problémák más nyelvcsaládok esetében is jelentkeznek. Ő maga úgy véli, hogy alaposabban kellene foglalkozni a közös innovációk kérdésével, illetve szükség lenne a nyelvhasználati alapelvek újragondolására. Vitathatatlan, hogy Gugán Katalin aktuális problémát vetett fel. Ez abból is látható, hogy előadását élénk eszmecsere követte. Reméljük, hogy lesz folytatása.

A konferencia méltó köszöntése volt Csepregi Mártának, aki nemcsak kutatóként, hanem tanárként is sokat tett a hazai és a nemzetközi finnugrisztikáért.

Schmidt Éva hagyatékának feldolgozása – a projekt zárórendezvénye

Erre a rendezvényre 2026. január 27-én került sor a Humán Tudományok Kutatóházában. Az elnevezés természetesen nem jelenti az egész projekt lezárását,

hanem csak a pályázati ciklus végét. Ezt már Ruttkay-Miklós Eszter mondta el *Adatról, rendszerről és szemléletről* című előadásában, amelyre a két főigazgató (Balogh Balázs, Humán Tudományok Kutatóközpontja, illetve Prószték Gábor, Nyelvtudományi Kutatóközpont) üdvözlő beszéde után került sor. Eszter bemutatta az elmúlt években végzett munkát, ezen belül a Schmidt Éva Archivum honlapjának némileg átalakított és kibővített változatát. A honlap részletes bemutatásra egy későbbi számunkban visszatérünk, addig is azt tanácsoljuk érdeklődő olvasóinknak, hogy keressék fel a honlapot.

A rendezvény második részében Csepregi Márta, Sipos Mária és Kacsokics-Reményi Andrea a Schmidt Éva Könyvtár újabb köteteit mutatták be. A sorozat 2005-ben indult és mára már a 11. kötetnél tart. A 7. kötetet (*Lemenő nap arany hajfonata, ha kibomlik...*) Várnai Zsuzsa ismertette tavalyi harmadik számunkban (FV 2025/3: 50–53). Ez alkalommal szerkesztőként Csepregi Márta mutatta be a 2025-ben megjelent 8. (*Nyelv, kultúra, revitalizáció*) és az angol nyelvű 10. (*Studies on Ob-Ugric Culture. A Selection of Éva Schmidt's Publications*) kötetet. A 9. kötetet Kacsokics-Reményi Andrea mutatta be, címe: *Cobolyprém gyönyörűséges imát honnan vesznek?*, és a Schmidt Éva által 1980-ban és 1982-ben gyűjtött kultikus énekek magyar fordítását tartalmazza a gyűjtő megjegyzéseivel. Végül Sipos Mária mutatta be a legújabb, 11. kötetet, amely az 1991-ben A. A. Moldanovától gyűjtött néprajzi szövegeket tartalmazza. A kötetek részletes ismertetésére később visszatérünk. E rövid felsorolásból is látszik, hogy a projekt munkatársai nagy munkát végeztek, reméljük a folytatáshoz is meglesz az erejük és meglesznek a szükséges anyagi eszközök. Az megállapítható volt, hogy az érdeklődés Schmidt Éva munkássága és hagyatéka iránt változatlanul nagy, hiszen a kutatóház nyitertme zsúfolásig megtelt a rendezvény alkalmából.

Csúcs Sándor

FIGYELEM!

FIGYELEM!

Kedves Olvasóink!

Szokatlan módon hívom fel szíves figyelmüket arra, hogy – mint előző számunkban olvasható volt – tavalyi közgyűlésünkön kénytelenek voltunk felemelni Társaságunk tagdíját. Vagyis ettől az évtől kezdve

**a dolgozók évi 4000 forint,
a nyugdíjasok és a diákok évi 2000 forint tagdíjat fizetnek.**

A tagdíj befizethető a mellékelt csekken, vagy átutalható bank-számlánkra:

11101404-19664314-36000001

Készpénzben befizethető rendezvényeinken.

* * *

Itt hívjuk fel a figyelmet arra is, hogy a Reguly Társaságnak a szokásos módon felajánlhatják az SzJA 1%-át.

Adószámunk: 19664314-1-13.

* * *

Támogatásukra nagy szükségünk van. Társaságunk kiadásainak nagy részét a *Finnugor Világ* nyomda- és postaköltsége teszi ki. Az utóbbi években mindkét tétel jelentős mértékben emelkedett. Tavaly lapunk egy példányának nyomda- és postaköltsége majdnem kétezer forint volt. És valószínűleg ezt az évet sem ússzuk meg az árak emelkedése nélkül.